

APSOLUTNA ŽRTVA I RELATIVNA KOMPENZACIJA: PROTURJEČJA DRUŠTVENOG POLOŽAJA VETERANA I DRŽAVNE SKRBI ZA RATNE VETERANE I INVALIDE

Ozren Žunec

UDK 355.292
355.1-058.57
355.134
364:355.018

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15.9.2006.

Prihvaćeno: 30.10.2006.

Sažetak

Veterani su temeljna kategorija civilno-vojnih odnosa jer se u njima sabiru i sukobljuju odnosi civilizacije i rata. Pokazuje se da se veterani shvaćaju prvenstveno kao bivši ratnici odnosno ratni veterani, a tek sekundarno kao bivši pripadnici oružanih snaga. Rad istražuje zbog čega u društvenoj odnosno državnoj skrbi za veterane prevladava načelo akumuliranja prava i privilegija koje se ne može naći u skrbi za druge deprivilegirane skupine. Istraživanje pokazuje da to proizlazi iz nemogućnosti kompenzacije ratnog iskustva i žrtve koju vojnici podnosi ili je spreman podnijeti. Zaključuje se da su svi sustavi skrbi neprikladni i da će dokle god bude ratova veterani predstavljati uvijek načelno nerješiv problem.

Ključne riječi: veterani, civilizacija, rat, civilno-vojni odnosi, društvena skrb, društvene funkcije

Zadaća svake sociološke teorije jest nedvojbeno u tome da objasni zajedničke značajke svih mogućih ljudskih društava.

(Norbert Elias)

1. STANJE ISTRAŽIVANJA

Sudionici bivših ratova imaju u svakom društvu posebni položaj, privilegije nedostupne drugim skupinama islužanih djelatnika, ali i vrlo specifične teškoće. No, usprkos svojoj brojnosti, razmjerima problema s kojima se suočavaju i moralnim dilemama koje nastaju oko njih, veterani ili isluženi vojnici rijetko su tema znanstvenog diskursa.

Autor je redoviti profesor u Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Istraživanja o veteranima nešto se redovitije pojavljuju u medicini i psihologiji gdje su uglavnom orijentirana na unapređenje i rafiniranje dijagnostičkih i terapijskih postupaka potrebnih za prevenciju i sanaciju određenih patoloških pojava vezanih za veteransku populaciju. Većina takvih istraživanja aplikativne je naravi i svrha im je povećanje učinkovitosti odgovarajućih postupaka, nadležnih službi, oružanih snaga u cjelini ili državne skrbi o veteranima. U društvenim znanostima, osobito u sociologiji, postoji stoga ozbiljan manjak studija koje bi nadmašile evidentiranje socioekonomskih značajki veteranske populacije u svrhu potpore takvih primijenjenih istraživanja i koje bi problem veterana nastojale sagledati u okviru društvenih teorija koje se i inače koriste kao referentni okvir za razumijevanje i tumačenje drugih društvenih fenomena ili skupina¹.

Više je razloga za takvo stanje stvari. Jedan od ponajvažnijih jest u tome što se sociologija razmjerno kasno posvetila istraživanjima vojske i ratova, pri čemu je pozornost sve do konca XX. stoljeća bila gotovo isključivo usmjerena spram vojske kao organizacije, da bi se istraživači energičnije pozabavili ratovima tek potkraj Hladnoga rata². To je u najmanju ruku neobično budući da je vođenje rata jedina svrha postojanja vojske³ te da se značajke i posebnosti vojske kao institucije zato ni ne mogu razumjeti bez jasne i detaljne konceptualizacije rata kao društvenog

¹ U posljednje vrijeme javlja se sve više primjera napuštanja do sada dominantnog "inženjerijskog" modela sociologijske analize i okretanja prema složenijim interpretacijskim postupcima koji veteranski problem smještaju u kontekst standardne suvremene sociologije. Kao primjer može poslužiti studija Paula Higatea o veteranima beskućnicima (Higate 2005.), u kojoj se koriste kategorijalni aparat i teorijske pretpostavke Michela Foucaulta, Anthonyja Giddensa, Ervinga Goffmana i dr.

² Kao utemeljenje *sociologije vojske* smatraju se radovi Amerikanaca Samuela Huntingtona *The Soldier and the State* iz 1957. godine (Huntington 1994.) i Morrisa Janowitza *The Professional Soldier* iz 1960. godine. Od pionirskih radova *sociologije rata* odnosno sociologije koja rat smatra bitnim socijalnim događajem najraniji su bili oni britanskih sociologa, primjerice Martina Shawa *Dialectics of War. An Essay in the Social Theory of Total War and Peace* iz 1988. godine, zbornik *The Sociology of War and Peace* koji su uredili Colin Creighton i Martin Shaw iz 1987. godine te knjiga Mary Kaldor *New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era* iz 1999. godine. Ruski general Nikolaj Golovin (1875.-1944.) objavio je u emigraciji nekoliko radova posvećenih "sociologiji rata" kako je nazvao svoja istraživanja u kojima je rat "pojmljen na prvom mjestu kao ljudsko iskustvo, temeljem čega znanost o ratu može biti samo *sociologija rata*" (navedeno u Obratsov 2005.:74); njegov utjecaj na razvoj grane bio je nažalost periferan.

³ Dakako, oružane snage koriste se za izvršavanje drugih zadaća osim rata kao što je pružanje pomoći pri katastrofama, suzbijanje unutarnjih nereda, javni radovi itd., ali to su sekundarne zadaće za koje vojske ionako nisu pripravljene. Rat odnosno priprema za rat ostaje uvijek glavna funkcija svih vojski. Temeljni priručnik Kopnene vojske SAD-a (*Field Manual No. 1: The Army*) o tome kaže: "Vojska organizira, oprema i obučava vojnike da se bore. Vojska se bori u ratovima, ali čini i mnogo više od toga – i oduvijek je činila. U vrijeme mira vojska svoje kapacitete usredotočuje na sprječavanje rata, no ako odvratanje ne uspije, ona će izboriti odlučnu pobjedu. Za odvratanje je bitna uvjerljiva, dokazana sposobnost za borbu i pobjedu. Ta se vrsta uvjerljivosti postiže zahtjevnom, realističkom obukom; dobrom doktrinom; žestokim, discipliniranim i neustrašivim vojnicima; nadahnutim vodstvom; moderniziranom opremom; i kompleksom organizacija i kapaciteta koji daju strategijski prilagodljivu, uporabljivu, održivu, raznoliku, živahnu, smrtonosnu i žilavu udarnu moć" itd. (DOD 2001.:poglavlje 1).

fenomena⁴. Budući da su veterani, kako ćemo vidjeti, prema samoshvaćanju i prema predstavama ostatka društva, prije svega bivši ratnici, a tek onda bivši pripadnici oružanih snaga, te da je sudjelovanje u ratu upravo ono ključno iskustvo koje određuje veteranovu socijalnu egzistenciju, onda nije daleko od pomisli da je i dezinteresman sociologije za veterane posljedica opće idiosinkrazije sociologa prema ratu.

Stoga bi za usredotočenije sociologijsko istraživanje veteranske populacije, kao i mnogih drugih skupina i fenomena povezanih s ratom, bilo prije svega potrebno rat uključiti u sociologijski diskurs i standardni kategorijalni aparat discipline. Kad bi rat postao "prihvaćenim" društvenim fenomenom, i veterani bi mogli zadobiti status društvene skupine vrijedne istraživanja, a preko toga možda bi mogli izbjeći sudbinu marginalne skupine koja svojim "povlastičarstvom", incidencijom različitih poremećaja i općenito niskom adaptabilnošću na civilni i mirnodopski život, u ostatku društva izaziva nerijetko samo iritaciju.

2. FUNKCIJA VOJSKE I VOJNIKA

Da bismo pridonijeli tom razvoju, u ovom ćemo radu pokušati preliminarno sagledati mjesto i položaj veterana u sustavu temeljnih socijalnih funkcija. Pod "sustavom temeljnih socijalnih funkcija" razumijemo opće, odnosno svima ili većini ljudi zajedničke potrebe i njihovo zadovoljavanje u društvenoj organizaciji, a radi čega ljudi i žive u društvu. Koje su to potrebe i kako se one zadovoljavaju, razlikuje se od društva do društva. Ovdje se ograničavamo samo na one najelementarnije, pretpostavljajući da je zbog njihove univerzalnosti i način njihova zadovoljavanja u različitim društvima jednak ili sličan. Te se potrebe najgrublje mogu podijeliti na one koje se tiču sigurnosti, zatim na potrebe za proizvodnjom materijalnih i duhovnih dobara koja služe održavanju civiliziranog načina života kakav je društvenom biću čovjeka primjeren te na reproduktivne potrebe. Potrebe za sigurnošću razlikujemo ponajprije prema izvoru prijetnji. One mogu dolaziti iz fizičkog ili biološkog okoliša (udari asteroida, uragani, bolesti), od drugih društvenih zajednica (ratovi i drugi oblici organiziranog nasilja) ili od drugih pojedinaca članova iste društvene zajednice (kriminal). U sustavu tako postavljenih primarnih funkcija društva vojnici potpadaju pod društvene institucije za zadovoljavanje sigurnosti od prijetnji koje mogu doći od drugih društvenih zajednica i time predstavljaju ključne funkcionare svih društava. Mjesto i položaj

⁴ Ovdje ne možemo raspraviti razloge zbog kojih je rat, premda se radi o važnom i sveobuhvatnom društvenom zbivanju te uzroku ili barem mediju svakovrsnih socijalnih promjena, dugo vremena ostao izvan područja interesa sociologije. Složenost fenomena rata te općenita sklonost prosvjetiteljski orijentiranih mislilaca, kakvi su u sociologiji u većini, da rat promatraju kao devijantnu, iracionalnu i posve destruktivnu ljudsku djelatnost, vjerojatno su razlogom zašto u udžbenicima sociologije o ratu, u kojem milijuni ljudi mijenjaju razne statuse, nema obično ni spomena. Iznimka je predstavljala Giddensova *Sociology* koja je u prvom izdanju iz 1989. godine kao jedno od ukupno 22 poglavlja imala poglavlje "Rat i vojska" (Giddens 1989.:338-380) koje je u kasnijim izdanjima, primjerice u četvrtome iz 2001. ili petome iz 2006. godine, ispušteno. – Diskusiju o razlozima i posljedicama zanemarivanja rata u sociologiju dao je Martin Shaw (Shaw 2000.:2. poglavlje).

veterana u društvu, odnosno status i odnos spram drugih članova društva, treba odrediti polazeći upravo od tog elementarnog uvida u primarnost sigurnosne funkcije društva i činjenice da je vojska instrument rata a ne da je rat usputni proizvod vojske.

Gledano iz ovog očišta, te s obzirom na radni status, veteran je funkcionar koji je završio svoju službu u sektoru sigurnosti od prijetnji koje mogu doći od drugih društvenih zajednica. Zašto je njegov položaj u društvu poseban i u velikoj mjeri različit od položaja isluženih funkcionara drugih sektora? Na to se pitanje može odgovoriti samo ako se razmotri značenje koje rat ima za društvo.

3. ZAPADNA CIVILIZACIJA I RAT

Rat je značajan i učestali fenomen društava iz kruga zapadne civilizacije i njenih preteča. O njegovoj značajnosti govori i činjenica da Homerova *Ilijada*, prvo veliko umjetničko djelo naše civilizacije i jedan od prvih znakova njene samosvijesti i prvi opis njene kulture, ustvari i nije drugo do dugi ep o ratovanju i ubijanju. I velik dio *Starog zavjeta*, objave na kojoj počivaju naša duhovnost, moralni poredak i teologija, sastoji se u izlaganju duge povijesti najranijih bliskoistočnih ratova. Tu je čak i čovjekov odnos spram Boga, imenovanog nerijetko kao Sebaot ("Gospodar nad vojskama"), prikazan kao obrambeno-osvajački vojni savez⁵. Granice prostora političkih zajednica, oblik i rasežnost država, a nerijetko i sastav stanovništva te raširenost pojedinih religija, izravno su odražavali pa i danas odražavaju ishode davnih ili netom završenih bitaka i ratova. Vrijeme rata a ne mira, zauzima najveći dio ljudske povijesti⁶. Čak i

⁵ "U čast Jahvi zapjevat ću, jer se slavom proslavio! Konja s konjanikom u more je survao. Moja je snaga, moja pjesma – Jahve jer je mojim postao izbaviteljem. On je Bog moj, njega ja ću slaviti, on je Bog oca moga, njega ću veličati. Jahve je ratnik hrabar, Jahve je ime njegovo. Kola faraonova i vojsku mu u more baci; cvijet njegovih štitonoša More crveno proguta. (...) Desnica tvoja, Jahve, snagom se prodići; desnica tvoja, Jahve, raskomada dušmana. Veličanstvom svojim obaraš ti protivnike; puštaš svoj gnjev i on ih k'o slamu proždire. (...) Kad to čuše, prodrhtaše narodi; Filistejce muke spopadoše. Užas je shrvaio edomske glavare, trepet je obuzeo moapske knezove i tresu se svi koji žive u Kanaanu. Strah i prepast na njih se obaraju; snaga tvoje ruke skamenila ih je dok narod tvoj, Jahve ne prođe, dok ne prođe narod tvoj koji si okupio" (Izl 15,1-4. 6-7. 14-16). – "Jahve nad Vojskama": 1 Sam 4,4; 15,2; Iz 54,5; Zah 7,12-13; 8,2; Mal 1,11-13; 2,7-8 itd.; Jahve Sebaot: 1 Sam 1,3. – Jedna od glavnih točaka saveza između Boga i ljudi je Božje obećanje da će svojim štovateljima *dati* zemlju Kanaan odnosno da će je oni, uz njegovu pomoć, moći osvojiti (v. Post 12,7; 26,4; 28,13; Izl 3,8.17). Šest ili sedam naroda koji su ranije napućivali Kanaan Bog je obećao "istjerati" (Izl 33,2) i "protjerati" (Izl 34,10.24) a Izraelu "proširiti (...) međe" (Izl 34,24). V. i Pnz 7,1 i dr. – Osvajanje Kanaana opisano je kao standardna vojna operacija: nakon izviđanja, prikupljanja te obrade obavještajnih podataka o obećanoj zemlji (Br 13), izvodi se invazija te se tijekom kampanje u nekoliko bitaka pobjeđuju razni narodi (Br 21-31), da bi se na kraju podijelili plijen, zemlja i zarobljenici (Br 31-32).

⁶ Tvrdnje da je u 5600 godina ljudske povijesti bilo 14.500 ratova ili da je u posljednjih 3400 godina bilo samo 286 godina mira (primjerice Doucet 1996.), danas se smatraju neutemeljenima i uglavnom plodom fantazije, nekritičkog rada s izvorima pa čak i svjesnih obmana (Jongman i van der Dennen 1988.). No, kad je riječ o novijoj povijesti, podatak poput

samu uspostavu historiografije kao discipline zahvaljujemo dramatičnom dojmu koje su suvremeni ratovi ostavili na Herodota i Tukidida koji nisu mogli ostaviti neistraženima razloge zbog kojih su narodi međusobno zaratili⁷. Historijske razdiobe epoha i razdoblja često su organizirane oko početaka i svršetaka ratova kao najmarkantnijih orijentira u vremenu. Ratovi predstavljaju i istaknute sadržaje socijalnih memorija i ključne sastojine grupnih identiteta, pa valjda i nema nacije koja neki rat ne smatra dovršenjem svoje etnogeneze ili barem pozornicom svog prvog svjetskopovijesno upečatljivijeg nastupa.

Ovakva, iskustveno potvrđena, bitnost, središnjost i sveprisutnost rata u našoj civilizaciji otvara neka konceptualna pitanja. Naime, kako god je definirali, mi uvijek podrazumijevamo da civilizacija generalno smjera samokontroli, racionalnoj regulaciji života, materijalnom i duhovnom razvoju, proizvodnji dobara, uspostavi pravednih odnosa temeljem zakona, smanjenju životnih teškoća i općem poboljšanju prilika. Ratovi pak donose posvemašnju suprotnost toga: praktički neograničenu uporabu nasilja, ubijanje, uništavanje, razaranje, patnje, prolome strasti i najrazličitije nepravde i bespravlja⁸. No, rat nije stanje ili djelovanje izvan civilizacije i ne pretpostavlja njeno ukidanje. Rat se jedino i može voditi masovnim korištenjem tehnoloških, socijalnih, administrativnih itd. proizvoda civilizacije. Štoviše, i neka civilizacijska postignuća, kao što je uspostava središnje državne uprave i civilne birokracije, bila su iznađena kao sredstva za učinkovitije administriranje vojski i ratova⁹. Na kraju, sociološki pojam države kao najrazvijenijeg sredstva civilizacije na polju socijalne i političke

onoga da u 2340 tjedana od 1945. do 1990. godine rata nije bilo samo tri tjedna (Toffler i Toffler 1998.) morat ćemo prihvatiti s više povjerenja.

⁷ To svjedoče već uvodne riječi njihovih djela: "Ovo je pregled povijesnih istraživanja (ιστορίης ἀπαδείξις) Herodota Halikarnašanina kako bi se ljudska djela u vremenu sačuvala od zaborava te kako velika i čudesna djela Helena i barbara ne bi izgubila svoju slavu te kako bi se na kraju objasnio uzrok koji je doveo do toga da su međusobno zaratili (ἐπολέμησαν)" (Herodot 1,1). – "Tukidid Atenjanin opisao je rat Peloponežana i Atenjana, kako su međusobno zaratili (ἐπολέμησαν), počevši pisati već na samom njegovom početku, vjerujući da će biti velik i od prethodnih spomena vrjedniji" (Tukidid 1,1).

⁸ Clausewitz rat vidi upravo kao "čin sile da se neprijatelj potčini našoj volji"; "pulsiranje nasilja"; "čin sile i nema logičkog ograničenja za uporabu te sile"; ili "čin međusobnog uništenja protivnika u borbi". Ovo *uništavanje* je fizičko i mora biti što potpunije, a prate ga najsnažnije strasti: "Oružane snage moraju biti uništene (...) zemlja mora biti okupirana"; "izravno uništenje neprijateljskih oružanih snaga mora uvijek biti glavni motiv. Jednostavno, želimo pokazati dominaciju destruktivnog načela"; "što mislimo pod uništenjem neprijatelja? Naprosto uništenje njegovih snaga, bilo smrću, ranjavanjem, ili nekim drugim sredstvom..."; "ako je rat čin sile, emocije moraju u njega biti uključene. Rat iz njih ne mora proizlaziti, ali će one na njega ipak djelovati na neki način; mjera u kojoj će to one činiti neće zavisiti o stupnju civiliziranosti nego kako su važni suprotstavljeni interesi i koliko njihov sukob traje" (Clausewitz 1993.: 83; 98; 85; 253; 102; 270; 269 i 85).

⁹ O implikacijama pojave profesionalnih vojski u XVI. stoljeću Maury D. Feld zaključuje: "Ironično je da su administrativni problemi profesionalnih stajaćih vojski stimulirali pojavu prve europske birokratske civilne uprave. Nove su vojske dale model za birokratske države. One su izokrenule feudalni poredak gdje je socijalni položaj određivao vojni čin, gdje su kraljevi zapovijedali armijama, vojvode njihovim dijelovima itd., u poredak u kojem je čin određivao socijalni položaj. Zapovjednici armija postali su vojvode, divizijski zapovjednici baruni itd. Država kao organizirani entitet zamišljena je kao aparat za vođenje rata, sustav za financiranje ratova i

organizacije ljudske egzistencije povezan je upravo s njenim monopolom na nasilje¹⁰. Moramo stoga zaključiti da civilizacija obuhvaća i svoju prividnu suprotnost, nasilje odnosno rat kao njegov civilizacijski najrazvijeniji i najorganiziraniji oblik. Ovaj je paradoks postao problemom upravo u XX. stoljeću kao razdoblju silnog civilizacijskog napretka, ali i najvećeg broja ratova s najviše žrtava te pojave niza destruktivnih i amoralnih institucija i projekata s ranije nikad postavljanim ciljem industrijskog i racionalno organiziranog, dakle "civiliziranog" uništenja cijelih naroda. To što je civilizacija, osobito u našem vremenu, usprkos nesumnjivom moralnom usponu čovječanstva, postala tlo i okvir zastrašujućih "decivilizacijskih procesa", predstavlja jednu od zagonetki modernog ljudskog opstanka¹¹.

4. NAPETOSTI CIVILNO-VOJNIH ODNOSA I RAZLIKA GRAĐANSKOG I VOJNIČKOG MENTALITETA

Supripadnost civilizacije i rata pokazuje se kao stalna napetost na više razina. Društva kao cjeline stalno žive u situaciji da mir, odnosno glavni uvjet za svoj civilizacijski opstanak, moraju osiguravati držanjem vojske koja, kao organizacija za primjenu maksimalnog nasilja i u stalnim pripremama za njega, predstavlja rat *in posse* a ne samo njegov simbol. Postojanje vojske, čije djelovanje počiva na operativnoj pretpostavci da rat može izbiti svakog časa te da se stoga imaju stalno vršiti pripreme za nj, situira rat u samo središte društva. Kontrola ove opasne sile od strane racionalnih institucija civilizacije predstavlja ključno pitanje "civilno-vojnih odnosa", odnosno upravljanja letalnom snagom same civilizacije koju se nikad ne može ni posve ukinuti, ali ni pustiti da djeluje slobodno i bez racionalnog vodstva.

Život civila i život vojnika u mnogim se aspektima bitno razlikuju, kao uostalom i civilizacija i rat. Vojnik tijekom službe ne samo da mora biti spreman uporabiti smrtonosno nasilje prema drugim ljudima, nego mora djelovati spreman na to da i sâm u svakom času može poginuti, biti ranjen, ostati najtežim invalidom i slično, i to s vjerojatnošću koja bi u svim civilnim zanimanjima predstavljala posve nezamisliv i neprihvatljiv rizik¹². Opći uvjeti rada u vojsci također su općenito teži nego u

distribuciju profita koja od njega mogu doći" (Feld 1977.:20). I moderno načelo primata, odnosno kontrole zakonodavne nad izvršnom vlasti, vodi podrijetlo iz problema financiranja ratova kad kraljevi bez suglasnosti i podrške parlamenta ne bi mogli mobilizirati dovoljna financijska sredstva za ratove.

¹⁰ Max Weber je državu i političku zajednicu definirao upravo pomoću raspolaganja nasiljem: "Moderna se država može naposljetku sociološki definirati samo na osnovi specifičnog sredstva koje joj je kao i svakoj političkoj organizaciji svojstveno: na osnovi fizičke sile. (...) Primjena sile naravno nije normalno ili jedino sredstvo države – o tome nema ni govora – ali je svakako sredstvo koje je za nju specifično. Upravo danas, država i sile posebno su usko povezani"; "Pod političkom zajednicom podrazumijevat ćemo takvu zajednicu čije djelovanje polazi od upotrebe fizičke sile, pa čak i oružane sile" (Weber 1999.: 162 i 64).

¹¹ Ilustrativan i lako dostupan pregled dijela rasprava o tom pitanju, a koji uključuje razmišljanja Norberta Eliasa, Zygmunta Baumana, Iana Burkitta i dr., daju Dunning i Mennell (1998.).

¹² Gubici na razini cjelokupnih oružanih snaga jedne zemlje u ratu u uvjetima borbi srednjeg intenziteta iznose 0,5 posto sastava dnevno, od čega 30 posto poginulih i 70 posto ranjenih.

građanskim zanimanjima (cjelodnevno "radno vrijeme" i nemogućnost napuštanja "radnog mjesta" tjednima, mjesecima pa i godinama uz prijetnju sudskog postupka, dugotrajni boravak na otvorenom neovisno o vremenskim uvjetima, obveza fizičkog rada bez obzira na kvalifikaciju, odvojenost od obitelji i "civilizacije", teški životni uvjeti, veća učestalost stresa, stroga stega, autoritarna "radna klima" s čvrstom i nezaobilaznom hijerarhijom itd.). Osim napredovanja u činovima i moralnih priznanja te nekih ograničenih materijalnih beneficija, vojnik ne može očekivati nikakve druge osobne materijalne koristi, a u obavljanju svojih svakodnevnih dužnosti obavezan je bez prigovora žrtvovati i vlastiti život¹³.

S intenzitetom borbi rastu i gubici pa su tako oružane snage SSSR-a i Izraela u Drugom svjetskom odnosno u arapsko-izraelskim ratovima imali gubitke od 0,9 posto dnevno (SSNO 1977.; Pišćević 1984.). Vojska od 100.000 vojnika, koliko je otprilike Hrvatska angažirala u borbenim djelovanjima u operaciji OLUJA 1995. godine, u uvjetima srednjih do jakih borbi gubila bi svakog dana 500-900 ljudi, od toga 150-270 mrtvih i 350-630 ranjenih. Na razini nižih postrojbi i cjelina, gubici mogu biti daleko veći. Tako su gubici 14 britanskih pješačkih divizija (sa po okruglo 10.000 vojnika) prvog dana bitke na rijeci Somme (1. VII.1916. godine) iznosili 60.000 ljudi (43 posto), od čega 21.000 mrtvih. – Dakako, pogibije i ranjavanja te visina gubitaka smanjuju kod ljudstva volju za borbu, ali gubici moraju biti vrlo veliki da bi postrojbe ili cijele vojske odbile djelovati u ratnim uvjetima. Iskustva iz Prvog svjetskog rata pokazala su da se i u uvjetima milijunskih gubitaka vojnici i dalje bore ne postavljajući pitanje o smislu djelovanja u takvim uvjetima. Do velikih pobuna u francuskoj vojsci (svibanj 1917. godine), rasula ruske vojske pred njemačkom kontraofenzivom (srpanj 1917. godine), kolapsa talijanske vojske nakon Kobarida (studenj 1917. godine) i moralnog sloma britanske 5. armije (ožujak 1918. godine) došlo je u trenucima kad je ukupni broj mrtvih u svakoj od tih vojski od početka rata dosegao trenutno brojno stanje pješništva u toj istoj vojsci (Francuzi 1,100.000; Rusi 1,200.000; Talijani 450.000; Britanci 600.000). Kod Nijemaca slom je uslijedio tek u listopadu 1918. godine nakon mnogo većeg broj mrtvih, ali je moral njemačke vojske bio hranjen većim brojem pobjeda u odnosu na Antantu (Keegan 1978.:276-277). – Komercijalna djelatnost koja bi u svojim standardnim operacijama podrazumijevala ovakve gubitke i odnose posve je nezamisliva.

¹³ Američki zakonik o oružanim snagama (*US Code Title 10 – Armed Forces*, Subtitle A: General Military Law) u odjeljku 654. jasno kodificira neke izrazite posebnosti vojne službe: "Život u vojsci bitno se razlikuje od civilnog života u tome što: (A) izvanredne odgovornosti oružanih snaga, jedinstveni uvjeti vojne službe, te ključna uloga kohezije u postrojbi, nalažu da vojna zajednica, iako je podvrgnuta civilnoj kontroli, opstoji kao specijalno društvo, i (B) vojno društvo karakteriziraju njegovi vlastiti zakoni, pravila, običaji i tradicija, uključujući brojna ograničenja koja se postavljaju na osobno ponašanje, a koja u civilnom društvu ne bi bila prihvatljiva" (odjeljak 654., točka 8); "Standardi ponašanja pripadnika oružanih snaga određuju život pojedinog pripadnika 24 sata na dan svakog dana, počam od trenutka kad je pripadnik dobio vojni status i ne prestajući sve dok ta osoba ne bude otpuštena iz oružanih snaga ili iz njih na bilo koji način izdvojena" (odjeljak 654., točka 9), "Ti se standardi ponašanja, uključivo i Zakonik vojne pravde, primjenjuju na pripadnika oružanih snaga u svakom vremenu u kojem pripadnik ima vojni status, bez obzira na to je li pripadnik na području ili izvan baze te je li u službi ili izvan službe" (odjeljak 654., točka 10); "(...) Pripadnici oružanih snaga moraju biti u svakom času spremni da budu poslani u u borbenu situaciju u bilo kojem dijelu svijeta" (odjeljak 654., točka 11); "Razmještaj vojnih snaga Sjedinjenih Država po cijelom svijetu, međunarodne obveze Sjedinjenih Država, te mogućnost da oružane snage bude uključene u stvarne borbe, stalno nalažu da pripadnici oružanih snaga protiv vlastite volje moraju prihvatiti uvjete života i rada koji su vrlo često spartanski, primitivni i obilježeni prisilnom blizinom drugih ljudi s malo ili nimalo privatnosti" (Section 654, točka 12). Možda najupadljivija

Ove upadljive razlike dale su povoda razmišljanjima nije li habitus vojnika – uključujući tu njegov mentalitet, vrijednosni sustav, motivaciju, profesionalni etos, odanost organizaciji, interesne horizonte pa čak i psihofizičku konstituciju – nužno bitno različit od onog koji prevladava u civilnom životu. Doduše, od početka XX. stoljeća, u epohi opće vojne obveze i masovnih vojski, kad se htjelo istaći da je vojna služba obveza svih građana, uporno se inzistiralo na jednakosti građanskih i vojničkih vrlina te se znalo isticati da je čestit građanin samim tim i dobar vojnik, i obratno¹⁴. Pa ipak, kao što pokazuju testovi selekcije za vojnu službu koji se prvi put počinju primjenjivati upravo u tom razdoblju, razlika između habitusa dobrog građanina i dobrog vojnika bila je očita i trebalo ju je itekako uvažavati kad se radilo o izboru kandidata za vojnu službu. Priznanje da postoji razlika između civilnog i vojnog mentaliteta dolazi i od onih koji rat ne smatraju fenomenom ukorijenjenim u ljudskoj naravi i stoga nužnim. Kad je američki filozof i pacifist William James predlagao stvaranje paravojne nacionalne službe za javne radove koja bi – u odsustvu rata – trebala održavati političko jedinstvo zajednice, kao “ratničke vrline” koje će stvoriti nove energije naveo je “neustrašivost, prezir spram mekoćutnosti, zapostavljanje privatnog interesa i poslušnost zapovijedima” (James 1906.). Jedan od utemeljitelja sociologije vojske, Samuel Huntington, držao je da je “upravljanje nasiljem” ona posebna vještina odnosno područje ekspertize koje je “zajedničko svim, ili gotovo svim vojnim časnicima, i koje ih razlikuje od svih, ili gotovo svih civila” (Huntington 1994.:11). Huntington nadalje smatra da vojnike (on govori o profesionalnim časnicima) od drugih profesija razlikuje i to da svoju ekspertizu ne mogu koristiti za svoju privatnu korist bez opasnosti po društvo. Naprotiv, za razliku od svih drugih profesija, vojnici imaju spram države i društva apsolutnu obvezu, kako pokazuje i činjenica da država sve profesije regulira, barem na neki način, a samo vojnu u potpunosti monopolizira. Motivacija poslovično slabo plaćenih vojnika samo je u maloj mjeri ekonomsko-materijalne naravi, a u većoj mjeri proizlazi iz osjećaja obveze vojnika spram društva. Na koncu, vojnici imaju daleko razvijeniju korporativnu lojalnost spram drugih pripadnika vlastite organizacije – povezuje ih gotovo mistični *esprit de corps* – nego što je to slučaj u bilo kojem drugom tipu funkcionalne organizacije (Huntington 1994.:12-18).

Najnovija istraživanja potvrdila su ne samo apartnost mentaliteta pripadnika vojske, nego i da on uporno odolijeva utjecaju brojnih političkih, tehnoloških, kulturnih i drugih promjena u suvremenom socijalnom okolišu:

“Etička kultura pripadnika vojske upadljivo se razlikuje od one u drugim sekularnih organizacija i zanimanja. Različito od vladinih, poslovnih, obrazovnih ili uslužnih organizacija, koje dijele racionalni, objektivni duh prosvjetiteljstva, vojna kultura,

razlika spram svake civilne službe je upravo obveza na žrtvovanje vlastita života u redovnom obavljanju službenih poslova: “Izvođenje vojnih operacija zahtijeva da pripadnici oružanih snaga podnose izvanredne žrtve, uključujući i krajnju žrtvu, u svrhu postizanja zajedničke obrane” (Sect 654, točka 5.).

¹⁴ “Karakteran čovjek u miru jest hrabar čovjek u ratu” (Moran 1985.:XII.). Autor je bio britanski liječnik i časnik u Prvom svjetskom ratu. – Predsjedniku SAD-a Johnu F. Kennedyju pripisuje se sljedeća izreka: “Mladić kojemu nedostaje ono što je potrebno za vršenje vojne službe vjerojatno nedostaje i ono što je potrebno da zaradi za život”.

osobito u Marincima i u Kopненоj vojsci (SAD-a, *op. aut.*), ima snažne, protuprosvjetele korijene. Tu kulturu možemo najbolje opisati kao komunitarnu. (...) Profesionalni vojnici i vojnkinje na svoj poziv gledaju kao na službu zemlji. U takvoj organizacijskoj kulturi, duh posesivnog individualizma koji se širi civilnim životom krši taj kodeks ili etiku i biva odbačen kao destruktivan za *esprit de corps*" (Dowd, 2000.)¹⁵.

Potiskivanje vlastitog interesa i bezuvjetna odgovornost, ali samo spram nacije u cjelini, toliko su važna vrijednost da je njeno prvenstvo izražavao i nekadašnji *motto* cijele Ratne mornarice SAD-a: "*Non Sibi Sed Patriae* (Ne za sebe, nego za Domovinu)"¹⁶.

Više autora istraživalo je posebnosti vrijednosnog sustava i organizacijske kulture vojske u odnosu na druge organizacije. U svojoj utjecajnoj studiji o vojnim udarima Samuel Finer kao specifične vojničke vrline isticao je fizičku hrabrost, strogu disciplinu, apsolutnu poslušnost, samonegaciju, asketizam, patriotizam¹⁷, a koje su vrline, upravo zato što se toliko razlikuju od civilnih, jedan od razloga izolacije i segregacije vojske od ostalog dijela društva (Finer 1988.:8). Odore, neobični rituali i mnoštvo simboličkih radnji u načinu pozdravljanja, oslovljavanja, govorenja, kretanja, postupci s predmetima itd., izdvojena i skrivena radna mjesta rada kao što su vojarne, baze ili poligoni, odvojeni sustavi obrazovanja, stanovanja i zdravstvene zaštite itd., samo su izvanjski znaci dublje separacije vojske od civilnog društva – njene vrijednosne orijentacije koja je oštro odvaja od ostataka društva čiji je, ipak, dio. U svemu tome ističe se vjera vojske i vojnika u sveto poslanje obrane nacije kao cjeline i svjesno zanemarivanje svakog osobnog ili partikularnog interesa. To je onda i temelj osjećaja moralne superiornosti koju vojnici osjećaju pred civilima. Na one članove društva koji zgrću dobra radi vlastita obogaćivanja i koje bi trebali braniti žrtvujujući vlastiti život, vojnici često prezirivo gledaju kao sebične gramzivce nedostojne njihove nesebične i uzvišene žrtve. Predstava da postoji samo jedan jedini i jedinstveni nacionalni interes, kao i nepoznavanje tehnika dogovaranja, prihvaćanja kompromisâ i traženja strategijâ u kojima ima više dobitnika, čine vojnike nezgodnim sudionicima političkog života koji svoje civilne antagoniste promatraju kao egomanske svadljivce i razmažene sibirite koji od objesti i blaziranosti ni sami ne znaju što zapravo hoće. Civilni im ne ostaju dužni, smatrajući vojnike čas opasnim nasilnicima koji ulijevaju

¹⁵ U svezi s odsustvom promjena u vrijednosnim sustavima vojne organizacije vrijedi napomenuti da Dowd u svom navedenom radu navodi da je u službenoj publikaciji Kopnene vojske SAD-a *Field Manual 100-1 - The Army* iz 1981. godine pisalo da se "etika Kopnene vojske" sastoji "od četiri temeljne i trajne vrijednosti, naime, lojalnosti instituciji, lojalnosti postrojbi, osobnoj odgovornosti i nesebičnoj službi" (Dowd 2000.). Novo izdanje istog priručnika iz 2001. godine kao "vrijednosti Kopnene vojske" navodi: "lojalnost, dužnost, poštovanje, nesebična služba, čast, integritet, osobna hrabrost" (DOA 2001.). To što je u vremenu između ova dva izdanja došlo do "revolucije u vojnim stvarima" s dalekosežnim inovacijama u doktrini, organizaciji i tehnologiji, očito se nije bitno odrazilo na vrijednosni sustav.

¹⁶ Današnji službeni *motto* glasi: "Čast, hrabrost, predanost (*Honor, Courage, Commitment*)".

¹⁷ Jedan od ilustrativnih pjesničkih sažetaka ovog kompleksa nalazimo u pjesmi Alfreda Tennysona (1809.-1891.) "Juriš lake brigade": "Their's not to make reply, / Their's not to reason why, / Their's but to do and die" (slobodni prijevod: "Nije na njima da odgovor daju, / Nije na njima o razlogu da pitaju, / Na njima je samo da izvršavaju i mriju").

strah, čas karikiranim likovima vrijednima prezira, no uvijek ljudima s ograničenim horizontima i nesposobnima za uključivanje u rafiniraniji građanski život¹⁸. Iz takve situacije znaju onda proizaći i veće anomalije civilno-vojnih odnosa kao što su vojni udari, utjecaj vojske u donošenju političkih odluka, militarizacija društva, prezir spram vojne profesije i drugo.

¹⁸ Razlika civilnog i vojnog mentaliteta bogato je dokumentirana kroz cijelu povijest. Sliku tipične vojničke jednostavnosti nalazimo već kod Herodota: Perzijanci "obrazuju svoje sinove od pete pa do dvadesete godine i uče ih samo trima stvarima: jahanju, gađanju strijelom i govorenju istine" (I, 136). Zlosretni zapovjednik francuske baze Dien Bien Phu, general Christian Marie Ferdinand de la Croix de Castries (1902.-1991.), časnik iznimne fizičke hrabrosti, svjetski rekorder u konjaništvu, u Drugom svjetskom ratu bjegunac iz njemačkog logora te potom pripadnik De Gaullovih snaga koji se onda borio u Sjevernoj Africi, Italiji i Francuskoj i bio više puta ranjen, navodno je jednom kazao da "vojniku trebaju samo tri stvari: konj za jahanje, neprijatelj za ubijanje i žena za ljubav". Suprotnost ovakve grube priprostosti s bogatstvom, složenošću i rafiniranošću modernog civilnog života vrlo je često jedan od razloga civilno-vojnih sukoba. Argentinska pučistička organizacija *Grupo de Oficiales Unidos* koja je izvela vojni udar 1943. godine, svoj je prezir prema civilima izrazila u svom manifestu objavljenom mjesecima prije udara: "Oni (civilni, *op. aut.*) nikad neće razumjeti veličinu našeg ideala. Zato ih moramo eliminirati iz vlasti i dati im zaduženje koje im je jedino primjereno – da rade i slušaju" (navedeno u *Finer* 1988.:60). – Vojnici sebe poistovjećuju s državom smatrajući da najbolje odražavaju njene interese i da predstavljaju takorekuć njeno utjelovljenje. Obnovitelj njemačke vojske poslije Prvog svjetskog rata, general Hans von Seeckt (1866.-1936.), tako je kazao da "vojska mora biti država u državi, ali se s državom mora stopiti kroz svoju službu, mora postati najčišća slika države", dok je jedan od najznamenitijih pučista argentinski *coronel* i sudionik udara iz 1943. godine te kasniji predsjednik Juan Domingo Perón (1895.-1974.) izjavio: "Oružane snage su sinteza nacije. Ne pripadaju nekoj stranci ili sektoru. Pripadaju naciji." (navedeno u *Finer* 1988.:30 i 31). U usporedbi s jednostavnošću i jednodimenzionalnošću države, različitost, višestruki indentiteti, antagonizmi i kompeticija koji vladaju građanskim društvom, za vojnike predstavljaju opasna nejedinstva. Politiku vide kao nesuglasje, stranke smatraju "klikama" koje dijele i zavađaju narod, političare drže za beskrupulozne demagoge, a javno mnijenje vide kao "insubordinaciju". Umjesto postojećih političkih institucija koje samo vode razdorima, društvo bi trebalo organizirati na crti dviju ključnih značajki vojne organizacije: hijerarhije i kohezije. Narod bi trebao biti "bratstvo", kao i časnički zbor. Kao što razlike među vojnim osobljem – časnici, dočasnici, vojnici – nisu temelj podjela, tako ne smije biti ni u društvu. Za ovu nepolitičku koncepciju društva karakteristični su zahtjevi da se upravlja u političkom vakuumu, da se ide prema jednom, nacionalnom cilju zajedničkom za sve pripadnike društva o čemu postoji konsensus po zapovijedi, te da svi imaju samo "slušati i izvršavati" (prema *Nordlinger* 1977.:56-58). Treba, dakako, imati u vidu da ovakvi stavovi nisu ideološki koncepti, nego proizlaze iz naravi, svrhe i specifične kulture vojnih organizacija (jedinstveno djelovanje svih dijelova cjeline) te zahtjeva koji se postavljaju na njene pripadnike (poslušnost, spremnost na žrtvu itd.). – Naravno, tradicionalna predstava vojnika kao jednostavnih grubijana može, osobito u vrijeme nacionalnih kriza, biti predmet idolatrije. Prva dama SAD-a, Eleanor Roosevelt, tako je navodno 1945. godine izjavila: "Marinci koje sam ja sretala po cijelom svijetu imali su najčišća tijela, najprljaviju maštu, najviši moral (*morale*) i najniže ćudoređe (*morals*) među svim životinjama koje sam ikada vidjela. Bogu hvala za Marinski korpus Sjedinjenih Američkih Država!". U mnogim današnjim esejima o ratu u kojima se promiče teza o nužnosti rata (i slično), vrlo se često navodi apokrifna izjava Georgea Orwella: "Mi noću mirno spavamo u svojim krevetima jer tamo su negdje grubi muškarci (*rough men*) koji su spremni nasiljem odgovoriti onima koji bi nam htjeli nanijeti zlo".

5. PRIMARNO ODREĐENJE VETERANA KAO RATNIKA

Veterani su fenomen civilno-vojnih odnosa koji proizlaze iz činjenice da civilizacija ratuje odnosno da je rat fenomen civilizacije.

Internacionalizam *veteran* potječe iz latinskog jezika. Pridjev *veteranus* (od *vetus*, "star, iskusan, iskušan"¹⁹), sâm ili s dodatkom imenice *miles* ("vojnika"), označavao je u Rimu starog, isluženog i iskusnog vojnika koji je u legiji proveo propisani broj godina i potom bio otpušten iz djelatne službe²⁰. Povijest značenja pokazuje da se na engleskom govornom području za označavanje suvremenih veterana riječ počela koristiti na prijelazu XV. u XVI. stoljeće (** 1992. *Webster's*; Harper 2001.), a na njemačkom u XVIII. stoljeću (Drosdowski 1963.). Vrlo brzo, u Engleskoj već koncem XVI. stoljeća, značenje se širi izvan vojne službe te osim isluženog vojnika označava iskusnog djelatnika s dugogodišnjim stažem u bilo kojoj službi ili profesiji. Ta dva usporedna značenja održala su se do danas u mnogim jezicima, pa i u hrvatskome²¹.

¹⁹ *Vetus* pa onda i *veteranus* dolaze od indoeuropskog korijena **uet-* (*wetus*) "godina". Ovaj je korijen plodan: javlja se, između ostalog, i u grčkoj riječi ἔτος "godina", a od njega dolaze i riječi za "star" u romanskim jezicima (talijanski *vecchio*, francuski *vieux*, španjolski *viejo*). Korijen se javlja i u djalektima hrvatskoga jezika: *vetah* "star"; *vedaš*, *vedašina* "stareš, starudija" itd., no te riječi nisu ušle u književni jezik (Skok 1971.-1974.:III., 582-583, s. v. "vetah"; Harper 2001.).

²⁰ Veterani ipak nisu u potpunosti napuštali vojsku, pa ni legiju u kojoj su službovali, nego su još jedno vrijeme znali ostajati u službi pod različitim uvjetima. Bilo je više kategorija vojnika koji su nakon propisanog vremena nastavljali službu. *Evocati* su do razdoblja ranog carstva bili već otpušteni vojnici koji bi u slučaju rata bili pozvani pod zastavu i koji su bili obvezni sudjelovati u borbenim djelovanjima, ali ne i u fizičkim radovima od kojih se vojnička svakodnevnica u velikoj mjeri sastojala. Dobivali su čin i plaću i centuriona. *Vexillarii* (od *vexillum* "zastava") bili su otpušteni iz legije, ali bi i dalje bili držani "pod zastavom" i korišteni u posebnim postrojbama u služaju potrebe, kao ranije *evocati* (Peck 1898.; ss. vv. "evocati"; "veterani"; "vexillarii").

²¹ Tumačenja riječi "veteran" u rječnicima različitih suvremenih jezika pokazuju veliku sličnost. Jednojezični rječnici, hrvatski: "1. stari, isluženi vojnici; iskusni, prokušani stari borac; 2. preneseno, stari, zaslužni radnik na nekom području" (Klaić 1966.:1316-1317, s. v. "veteran"); "1. isluženi vojnici, stari ratnici, borci iz bivšeg rata, 2. stari, iskusni i zaslužni radnici na nekom poslu" (Anić 1991.:802, s. v. "veteran"); "1.a. isluženi rimski legionar koji nakon završetka službe dobiva zemlju i druge beneficije od države b. isluženi vojnici, stari ratnici, borci iz bivšeg rata [*ratni* ~] 2. *razgovorno* stari, iskusni i zaslužni radnici na nekom poslu 3. *sport* uzrasna kategorija starijih natjecatelja (...) 4. *žargon ironično* starija osoba, osoba s iskustvom u struci" (Anić 2004.-2005.:XI., 306, s. v. "veteran"); "isluženi vojnici (osobito u rimsko doba); sudionici u jednome od prošlih ratova" (** 2005. *Leksikon*:XI., 163, s. v. "veteran"); njemački: "altgedienter Soldat; im Dienst ergrauter, bewährter Mann" (Drosdowski 1963.:743, s. v. "Veteran"); "alter Soldat, Altgedienter; Teilnehmer an einer früheren Feldzug" (Wahrig 1968.:3870, s. v. "Veteran"); engleski: "1. person who has had much or long experience, especially as a soldier: ~s of two World Wars; (attributively) a ~ *teacher*. 2. (U.S.A.) any ex-service man" (Hornby et al. 1967.:1115, s. v. "veteran"); "n. 1. a person who has had long service or experience in an occupation, office, or the like: a veteran of the police force. 2. a person who has served in a military force, esp. during a war. — *adj.* 3. (of a soldier) having served in a military force, esp. during a war. 4. experienced through long service or practice: a veteran member of Congress. 5. of or pertaining to veterans" (** 1992. *Webster's*; s. v. "veteran"). Slično je i u nekim dvojezičnim rječnicima. Tako francusko-hrvatski tumači: "vet-

Međutim, usprkos tim rječničkim definicijama, u popularnim predstavama pojam veterana neodvojiv je od *bivšeg ratnika* te riječ *veteran* u kolokvijalnoj uporabi ne označava toliko osobu koja je bila pripadnik oružanih snaga, nego ponajprije onu koja je kao vojnik sudjelovala u ratu. To je osobito slučaj u zemljama koje imaju svježije iskustvo rata. Za rimske veterane to se samo po sebi podrazumijevalo, budući da je, imajući u vidu učestalost ratova koje je Rim vodio, postojala mala vjerojatnost da bi itko u bilo kojem razdoblju njegove povijesti mogao dočekati kraj svoje vojne službe u punom trajanju a da nije sudjelovao u više kampanja odnosno ratova. U socijalističkoj Jugoslaviji (1945.-1990. godine) i nije postojao pojam "veterana" kao bivših pripadnika oružanih snaga nego su, kako u pravnom tako i u političko-organizacijskom smislu, bili priznati samo *borci Narodnooslobodilačkog rata* (NOR)²². Nepostojanje "neboraćkih" veterana bilo je posljedica velikog broja sudionika rata te njihovog poslijeratnog masovnog zadržavanja u oružanim snagama. Dvadeset pet godina nakon kraja rata borci NOR-a sačinjali su još uvijek većinu časničkog kadra Jugoslavenske narodne armije (JNA). Sukladno tome, i ogromna većina demobiliziranih ili umirovljenih vojnih osoba bili su sudionici rata²³, pa se izjednačavanje isluženih odnosno bivših vojnika i boraca NOR-a nametalo samo po sebi.

U Republici Hrvatskoj također ne postoji pojam veterana kao bivšeg pripadnika vojske koji ne bi ujedno bio i sudionik rata. Za sudionike Domovinskog rata, pripadnike vojske i policije, uvriježio se izraz *branitelji* koji je postao i zakonski termin (puni naziv *hrvatski branitelji iz Domovinskoga rata*), a koji izravno asocira na rat i borbe. U opticaju je i izraz *veterani* (u nazivu braniteljske Udruge hrvatskih veterana Domovinskog rata, UHVDR), te izraz *dragovoljci* koji kolokvijalno označava osobu koja se oružanoj obrani Hrvatske pridružila iz vlastite inicijative (tj. nepozvana od

eran, stari borac, isluženi vojnik; veteran, isluženi službenik; repetant, ponavljač (đak); ~s *du travail* isluženi radnici, veterani rada" (Putanec 1974.:922, s. v. "vétérán"); talijansko-hrvatski: "isluženi vojnik; vojnik koji je dugo služio u vojsci; (di Napoleone) vojnik iz Napoleonove garde; veteran, čovjek koji je ostario u službi" (Andrović 1942.:1190, s. v. "veterano"); englesko-hrvatski: "veteran (*specially military*); GB stari (isluženi vojnik); US bivši vojnik, svatko tko je ispunio vojnu obavezu; *figuratively* iskusan, prokušan" (Filipović 1991.:1255; s. v. "veteran, /s/").

²² U socijalističkoj Jugoslaviji na saveznoj i na republičkim razinama postojao je Savez udruženja boraca NOR-a (SUBNOR) koji je okupljao sve kategorije sudionika rata (borce, invalide i dr.).

²³ JNA je rat 1941.-1945. godine završila s 800.000 ljudi. Krajem 1945. godine imala je 158.183 časnika i dočasnika. Svi su oni, po prirodni stvari, bili bivši borci. Broj profesionalnih pripadnika JNA koji nisu bili borci NOR-a rastao je vrlo polako te je 1950. godine iznosio samo 6,2 posto, a 1958. godine 19 posto. Borci NOR-a predstavljali su sve do 1968. godine većinu časničkog zbora JNA, pokrivajući gotovo sve zapovjedne dužnosti. Vojne osobe umirovljene u razdoblju 1955.-1967. bile su u 96,8 posto slučajeva sudionici NOR-a (Nikolić 1989.:42; 101; 121; 198; 224.). Zanimljivo je da se SUBNOR, koji je okupljao borce i druge kategorije sudionika rata, 1961. godine sjedinio sa Savezom ratnih vojnih invalida i Udruženjem rezervnih oficira i podoficira (UROP). Uključivanje UROP-a u SUBNOR bilo je obrazloženo time da su "rezervni oficiri i podoficiri u to vrijeme mahom bili učesnici NOR-a" (Nikolić 1989.:436). Tek 1969. godine, kad je dovoljno narasao broj pričuvnih časnika i dočasnika koji nisu bili sudionici NOR-a, ponovno je utemeljena posebna organizacija – Savez rezervnih vojnih starješina.

strane vojnih vlasti), a u novijoj zakonskoj regulativi termin prije svega označava branitelja koji je sudjelovao u početnoj fazi koja se smatra najtežim razdobljem rata²⁴. Osim oznake *dragovoljci*, za veterane koji su u ratu sudjelovali 1991. godine korišten je i izraz *hrvatski vitezovi*, kako se nazivala i jedna udruga²⁵. Opredjeljenje da svi koji su u okviru Ministarstva obrane (MORH) i Ministarstva unutarnjih poslova (MUP) na bilo koji način sudjelovali u ratu dobiju status *branitelja*, dakle djelatnog borca (kako je bilo riješeno već *Zakonom* iz 1994. godine), nije od strane sudionika rata ni javnosti osporavano sve do 2005. godine kad su objavljeni podaci iz novoizrađenog *Jedinstvenog registra hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata* u kome se našlo 489.407 (Franičević 2005.; Sever Šeni 2005.), a možda i više imena²⁶. Objavljivanje

²⁴ U Republici Hrvatskoj donesena su u razdoblju od 1994. do 2004. godine četiri zakona koji su definirali veterane i regulirali njihov status. To su: *Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz domovinskog rata* (Narodne novine 2/94, 12.I.1994.; nastavno *Zakon* iz 1994. godine); *Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji* (Narodne novine 108/96, 23.XII.1996.; nastavno *Zakon* iz 1996. godine); *Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji* (Narodne novine 94/01, 30.X.2001.; nastavno *Zakon* iz 2001. godine); te *Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji* (Narodne novine 174/04, 10.XII.2004.; nastavno *Zakon* iz 2004. godine). Prema članku 2. *Zakona* iz 1994. godine, "hrvatski branitelj iz domovinskog rata jest pripadnik oružanih snaga Republike Hrvatske, pripadnik Ministarstva unutarnjih poslova te dragovoljac, koji je organizirano sudjelovao u obrani suvereniteta Republike Hrvatske, u vremenu od 30. svibnja 1990.". Prema članku 2. stavak 1. *Zakona* iz 1996. godine, "hrvatski branitelj iz Domovinskog rata je dragovoljac i pripadnik oružanih snaga Republike Hrvatske (Hrvatske vojske i Ministarstva unutarnjih poslova), koji je organizirano sudjelovao u obrani neovisnosti, teritorijalne cjelovitosti, odnosno suvereniteta Republike Hrvatske, u bilo kojem razdoblju od 30. svibnja 1990. do 30. lipnja 1996." *Zakon* iz 2001. godine donio je novost utoliko što je u svom članku 2., ne mijenjajući definiciju branitelja iz prethodnog zakona, posebno odredio pojam dragovoljca koji je sada definiran kao "hrvatski branitelj iz Domovinskog rata, pripadnik naoružanih dragovoljačkih odreda Narodne zaštite, Hrvatskih obrambenih snaga (HOS) i pričuvnog sastava Ministarstva unutarnjih poslova, koji su dragovoljno od 1991. do 15. siječnja 1992. sudjelovali u obrani suvereniteta Republike Hrvatske", pri čemu je – u pomalo cirkularnom izvodu – kombiniran kriterij vlastite inicijative i vremena sudjelovanja. Ta je nedorečenost eliminirana u *Zakonu* iz 2004. godine u čijem se članku 2. "hrvatski branitelj iz Domovinskog rata" definira kao "osoba koja je kao dragovoljac i pripadnik Oružanih snaga Republike Hrvatske (ZNG, Hrvatske vojske, Ministarstva obrane, Policije, Ministarstva unutarnjih poslova, Hrvatskih obrambenih snaga (HOS-a) te pripadnik naoružanih odreda Narodne zaštite koji je u njima proveo najmanje 5 mjeseci do 24. prosinca 1991. godine, organizirano sudjelovala u obrani neovisnosti, teritorijalne cjelovitosti, odnosno suvereniteta Republike Hrvatske u bilo kojem razdoblju Domovinskog rata" (stavak 1.), dočim je dragovoljac definiran prvenstveno kriterijem razdoblja sudjelovanja u obrani pa je određen kao branitelj "koji je sudjelovao u obrani njezina suvereniteta najmanje 100 dana u razdoblju od 5. kolovoza 1990. do 15. siječnja 1992." (stavak 3.), a alternativno i kao branitelj koji je u obrani sudjelovao "najmanje 30 dana u razdoblju od 5. kolovoza 1990. do 15. siječnja 1992. ukoliko nije imao obvezu sudjelovanja u pričuvnom sastavu ili nije regulirao obvezu služenja vojnog roka" (stavak 4).

²⁵ Naziv udruge bio je Hrvatski vitezovi – ratni veterani 1991.

²⁶ *Registar* je izrađen 2004.-2005. godine kako bi se braniteljima mogle podijeliti dionice odnosno udjeli u vlasništvu Fonda hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji. U rujnu 2005. godine, na konferenciji za medije na kojoj je objavljen podatak da *Registar*

sadržaja *Registra* izazvalo je iznenađenje i zaprepaštenje u javnosti. Osobito su ogorčene bile reakcije samih branitelja, premda su udruge branitelja surađivale na koncipiranju *Registra* (A. P. 2006.; Sever Šeni i Kosor 2006.). Smatralo se da je broj onih kojima je radi ostvarivanja materijalnih beneficija priznat status branitelja nerealno velik te su u javnosti zaredali i vrlo zajedljivi komentari²⁷. Branitelji koji su rat proveli na bojišnici i pod puškom ogorčeno su prigovarali da je s njima po statusu izjednačeno pozadinsko osoblje koje je podsmješljivo svrstavano u profesije s tradicionalno najnižim društvenim ugledom kao što su "čistačice i cjelokupna administracija koja nije ni vidjela vojničke čizme" (Kotromanović 2005.), "tajnice u MORH-u ili kuharice kave" (Lovrić 2006.) ili "službenici i čistačice u MUP-u" (Barilar i

obuhvaća ukupno 489.407 branitelja, dani su istovremeno i odvojeni podaci za Ministarstvo obrane (MORH) i Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP) za koje je iskazano da su u svom sastavu imali 454.147 odnosno 60.141 branitelja, od čega 157.037 dragovoljaca, među kojima su 7944 žene (Franičević 2005.). Žena je bilo ukupno 22.244 (Sever Šeni 2005.) Zbroj branitelja MORH-a i MUP-a daje 514.228 ili 24.821 više od broja branitelja za koje je kazano da se nalaze u *Registru*. U nekim kasnijim izvješćima pojavljivali su se i drugi brojevi, primjerice 454.177 za MORH i 60.141 za MUP, ukupno 514.318 ili 24.911 više od nominalnog broja branitelja u *Registru* (Dukić 2005.). Do svibnja 2006. godine temeljem podataka u *Registru* izdano je oko 505.000 potvrda o udjelima u Fondu (Sever Šeni 2006.). Neposredno nakon okončanja rata predsjednik Tuđman je operirao mnogo manjim brojevima sudionika rata. Na jednom je mjestu naveo da je u Domovinskom ratu sudjelovalo 340.617 ljudi (Tuđman 1995.) ili samo 70 posto od broja u *Registru*. U svom "Izvješću o stanju hrvatske države i nacije u 1995. godini" iznio je podatak da je "sudjelovalo 38.350 pripadnika MUP-a" (Tuđman 1996.) ili za trećinu odnosno 21.791 manje nego što je MUP 2005. godine uključio u *Registar*. – Istovremeno, uz nedoumice oko prevelikog i nepreciznog broja branitelja čuđenje je izazvala i činjenica da Tuđman, kao ratni predsjednik Republike i vrhovni zapovjednik, nije bio uvršten u *Registar* (Barilar i Plišić 2006.).

²⁷ Kao primjer reakcija javnosti navest ćemo dijelove komentara čitatelja na članak u *Večernjem listu* u kojem je objavljen broj branitelja iz *Registra*. Jedan dio čitatelja proliferaciju branitelja usporedio je s borcima NOR-a ("Znači živjet će sad svi na našoj grbači, kao i partizani svi ovih godina. Sjaši Kurta pa uzjaši Murta. Isti klinac, drugo pakovanje"), drugi su ironizirali vojnu moć Hrvatske koju broj banitelja implicira ("To proći ne može, jedna Amerika okupira zemlju s 22 milijuna stanovnika sa 100 tisuća vojnika; (...) 470.000, pa s tom silom okružili bismo za mjesec dana svijet. U nesretnoj Krajini bilo je 20.000 vojnika, cijela krajina je imala 200.000"; "Pa, raspolagati vojnom silom od pola milijuna ljudi i nikoga ne poslati u Vukovar, zar to nije ratni zločin"), treći su kombinirali oba ova motiva ("Stari ljudi kažu da se ista stvar dogodila i nakon Drugog svjetskog rata i da je tada Tito izjavio 'da smo imali toliko partizana dobili bismo rat u godinu dana...'"), neki su smatrali da su u *Registar* uključeni i oni koji na to nemaju nikakvo pravo ("Skidam kapu pred svakim braniteljom i mislim da ih treba cijeniti i treba im plaćati i penzije i potpomagati ih gdje god se može, ali samo branitelje koji su zbilja branili Hrvatsku, koji su riskirali svoj život, a ne ove koji su poslije rata postali branitelji, koji su pod opasnosti po život POSLIJE Oluje jurili na Baniju i vraćali se s ukradenim frižiderima i televizorima na ukradenom *tamiću*"), neki su upozoravali da nastaje još jedan povijesni falsifikat ("Kada čitam ovakve članke osjećam se gore nego kada mi Srbi počnu bulazniti sa svojim ciframa o npr. 700.000 Srba pobijenih u Jasenovcu. Sramota, pali smo niže nego oni sa ovakvim lažima!"), dočim su neki branitelji smatrali da se radi o pokušaju da se protiv njih izazove revolt stanovništva ("A partizana je bilo više nego nas. A sada naša djeca nemaju tolika prava kao partizanska, sramotno da se ne dozvoljava bez afera da naša djeca idu na studije i prolaze ispite bez ičije pomoći (...). Pa nas treba ocrniti na svakom koraku") (komentari uz Sever Šeni 2005.).

Dečak 2006.). Odgovorni su potom pokušali ispraviti propuste i smanjiti štete obećanjem da će se izvršiti revizija *Registra* i branitelje strože razdvojiti na pripadnike borbenog i neborbenog sektora (Sever Šeni 2006.). No, sve ako se dio branitelja i prevede u "neborbeni sektor", time slika branitelja kao djelatnog borca ili ratnika neće biti dovedena u pitanje već, štoviše, učvršćena.

Hrvatski veterani su i sami sebe uvijek smatrali ponajprije sudionicima rata odnosno *ratnicima*, a ne isluženim vojnicima. Tako je u *Deklaraciji o veteranima Domovinskoga rata* koju je 1994. godine objavio UHVDR²⁸ stajalo tumačenje da

"Ratni veteran nije ostarjeli, isluženi vojnik, nego iskusni ratnik čije je ratno iskustvo njegova najveća kvaliteta. Pri ponovnom uključivanju u rat, on se ne suočava s (...) različitim poteškoćama s kojima se susreću vojnici-novaci (početni stres, prilagodba novoj sredini, nadilaženje straha /.../). Stoga sve vojske osobito cijene iskusne veterane, spremne da se hitro uključe u najteže ratne zadatke" (UHVDR, 1994.:točka 1.).

U *Rezoluciji o pravima hrvatskih branitelja veterana Domovinskog rata* UHVDR-a od 5.VII.1995. godine stajala je definicija koja je veterana odredila kao pripadnika oružanih snaga ali sa specifičnom odlikom da je sudjelovao u ratu: "Veterani, pripadnici oružanih snaga, koji su određeno vrijeme proveli u oružanim snagama *tijekom rata*" (UHVDR, 1995., isticanje naše, *op. aut.*). Takav diskurs bio je razumljiv za ratno doba, kad je osnivanje i djelovanje udruge veteranâ, prosječno shvaćenih kao starih, isluženih i potrošenih vojnika, moglo asociirati na neku vrstu nacionalne demobilizacije pa je trebalo istaći da se radi o iskusnim i spremnim ratnicima koji su i dalje na raspolaganju i koje se štoviše može po potrebi reciklirati, i to s odličnim rezultatima. No, isti je imaginarij korišten i nakon rata. Tako u "Malom pojmovniku" UHVDR-ova ogranka u Kotoribi stoji definicija:

"Ratni veteran je od starog Rima do modernog doba u svim državama i međunarodnim organizacijama prihvaćeni naziv za *razvojačenog sudionika rata s odlikama iskusnog i vještog ratnika* bez obzira na životno doba. Veterani Domovinskog rata su svi njegovi sudionici koji su na bilo koji način sudjelovali u ratnim operacijama, od prvih redarstvenika i pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova, ZNG preko dragovoljaca, pripadnika pričuvnih i profesionalnih postrojbi i mobiliziranih pripadnika Hrvatske vojske" (UHVDR-Kotoriba 2006.; isticanje naše, *op. aut.*)²⁹.

I pojam *hrvatski vitezovi* bio je najuže povezivan s ratništvom a vitez izjednačen s ratnikom³⁰.

²⁸ Ova je udruga 2006. godine djelovala pod imenom Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske.

²⁹ "Mali pojmovnik" daje zanimljiv pregled tumačenja drugih pojmova kojima se u Hrvatskoj označavaju različite kategorije veterana: "Dragovoljac Domovinskog rata je ratni veteran koji se dragovoljno bez mobilizacijskog poziva uključio u prve ratne skupine pričuvne ili profesionalne ratne postrojbe. Dragovoljce odlikuju izuzetne domoljubne i ratne kreposti. Hrvatski vitez je među ratnim veteranima prihvaćeni naziv za sudionike rata koji su se, viteški izlažući svoj život u obrani života i građana i za slobodnu i samostalnu Hrvatsku, dragovoljno ili pozivom uključili u Domovinski rat u njegovim najtežim i najneizglednijim trenucima 1990. i 1991. godine" (UHVDR-Kotoriba 2006.; isticanje naše, *op. aut.*).

³⁰ U *Povelji viteških načela* udruge bio je Hrvatski vitezovi – ratni veterani 1991., dokumentu koji

Nema dvojbe da je riječ *ratnik*, kao emotivno naglašenija i konotativno dramatičnija nego *veteran* pa čak i *branitelj*, rabljena u nastojanju da se između veterana i društva uspostavi što uža i pozitivnim sentimentima obojena veza. To svjedoče i formulacije iz *Peticije UHVDR-a* iz 1996. godine koju je potpisalo 84.000 ljudi i u kojoj je nezadovoljstvo spram položaja veterana izraženo na način za koji se moralo očekivati da će potaći čuvstva spram branitelja: "MI, HRVATSKI BRANITELJI danas smo žrtve nepravednog odnosa države prema svojim (*sic!*, *op. aut.*) ratnicima" (isticanje u vrelu; UHVDR 1996.). Onima koji su obavljali pozadinske dužnosti, sami su veterani ogorčeno zaniijekali status vojnika i zasluge u obrani³¹. Na sličan način veterane su prikazivali i mediji u vrijeme spomenutih kontroverzija oko *Registra*³². Može se stoga zaključiti da se identitet hrvatskog veterana trajno povezuje i tumači pomoću pojma *ratnika*.

Slično je i u drugim zemljama odnosno kulturama koje su prošle kroz ratove. U Južnoj Koreji, zemlji u kojoj državna tijela za veteranske poslove postoje manje više kontinuirano još od VII. stoljeća i čija je povijest u XX. stoljeću bila puna oružanih sukoba, korisnici različitih beneficija koje dodjeljuje Ministarstvo za patriotske i veteranske poslove podijeljeni su u tri skupine. Prvu sačinjavaju "osobe s istaknutim zaslugama za naciju" s podskupinama koje uključuju one koji su sudjelovali, poginuli ili ostali invalidi u različitim vanjskim i unutarnjim oružanim sukobima (borba protiv Japanaca, Korejski rat, sudionici revolucije 19.IV.1960. godine itd.), vojnike, policajce i javne dužnosnike stradale na dužnosti te "osobe s istaknutim zaslugama za naciju", drugu podskupinu čine članovi obitelji osoba iz prve podskupine, a tek na kraju, među "ostalim primateljima", nalazimo "veterane" odnosno vojne osobe "umirovljene nakon dugoročne službe" (MPVA 1995.:48-49; 41). Ratni veterani, odnosno bivši sudionici ratova i drugih sukoba ovdje su oštro odvojeni od "običnih" veterana odnosno isluženih vojnika u užem smislu, a i razlike u pravima i beneficijama pokazuju da prva skupina uživa daleko veći prestiž. I u SAD-u postoji razlika između "veterana" (osobe otpuštene iz djelatne službe pod časnim uvjetima) i "ratnog veterana" (sudionika ratova) s odgovarajućim razlikama u pravima (DVA 2006.).

je kao neku vrstu pristupnice potpisivao novoprimitljivi član, viteštvo je izjednačavano s ratništvom: "Mi, Hrvatski vitezovi – Ratni veterani 1991. godine, bratstvo smo ratnika svetog Domovinskog rata"; "Mi, Hrvatski vitezovi, kao živi nasljednici pradavne tradicije europskog viteštva, ratovali smo za uzvišene ciljeve daleko iznad svakog našeg osobnog probitka"; "Mi, Hrvatski vitezovi, ratničko smo bratstvo sjedinjeno da bi živjelo u duhu i prema idealu viteštva. Uvijek ćemo ustati na poziv na obranu Hrvatske države, njenog ustavnog i zakonskog poretka"; "Mi, Hrvatski vitezovi, u svakoj se životnoj epizodi, kako prema članovima bratstva tako i prema drugim ljudima, držimo načela viteštva i ratničkih vrlina koja u nama žive i kojima smo u potpunosti odani" (HVRV s.a.).

³¹ Kad je 2000. godine pokrenuta revizija statusa invalida, predsjednik jedne dragovoljačke udruge tražio je da se izvrši i revizija ratnih odlikovanja, upozoravajući da je najveći broj i najviša odlikovanja dobio "glavni logističar u MORH-u", jedan od "generala (koji) nisu bili u ratu" a ipak su dobili odličja koja impliciraju najvišu žrtvu – "izložiti svoj život u obrani Domovine ili učiniti neko junačko djelo" (Radoš i Laco 2000.).

³² Usp. formulacije iz novinskih tekstova: "Hrvatsku obranilo 489.407 *ratnika*" (naslov; Sever Šeni 2005.); "Od *ratnika* iz cijele zemlje dolaze komentari i prijekori zbog propusta u izračunima" (Sever Šeni i Kosor 2006.; sva isticanja naša, *op. aut.*).

Možemo zaključiti da predstava veterana uključuje na prvom mjestu sudjelovanje u ratu, a tek onda pripadnost i službu u oružanim snagama. Kako smo dobro vidjeli upravo u hrvatskom primjeru, veterani sebe smatraju ponajprije ratnicima, a čini se da i javnost, barem u državama gdje su oružane snage bile uključene u oružane sukobe, podržava takvo određenje (Dandeker *et alii* 2006.:163). Prema intenzitetu događanja, stupnju opasnosti, težini žrtve i značenju za zajednicu, sudjelovanje u ratu, kako god kratko bilo, neusporedivo je čak i s najduljom mirnodopskom vojnom službom. Mjeseci, tjedni, pa čak i dani na bojišnici više znače i vrijede nego desetljeća redovne službe³³. U toj izvanrednosti sudjelovanja u ratu i njegovoj bitnoj različitosti od svega građanskoga, leži krajnji razlog izjednačenja veterana s ratnikom. Biti ratni veteran daje pojedincu i cijeloj skupini posebnu vrijednost te je ujedno temelj njihove samosvijesti i osjećaja ekskluziviteta u odnosu na ostale društvene skupine i članove društva³⁴.

6. VETERANSKI PROBLEM I POLITIKA SKRBI

Veteranski problem je problem tranzicije iz vojnog ambijenta i/ili ratne situacije u civilni život. Na kraju službe ili rata, isluženi funkcionar sektora sigurnosti, dakle iskusan u toj djelatnosti, prelazi u civilni sektor u kojem vladaju drugačija pravila i uvjeti.

Problem veteranske tranzicije manifestira se u poteškoćama koje bivši vojnici ili ratnici iskušavaju dijelom kao pojedinci, a dijelom kao skupina. Neki veterani trpe od posljedica ranjavanja i zadobivenih fizičkih trauma koje nerijetko za sobom povlače i invaliditet, neki pate od organskih bolesti uzrokovanih teškim uvjetima službe, a dio ima ozbiljnije psihičke tegobe³⁵. Osim ovih mjerljivih poteškoća, veterani često imaju difuzne poteškoće koje ne prelaze prag patološkoga, ali ipak otežavaju procese uključivanja veterana u civilni život. Veterani teže uspostavljaju odnose s vlastitom obitelji, s kolegama u radnoj sredini, pa i sa sugrađanima u široj zajednici. Prema ostatku društva veterani osjećaju nelagodu i teškoće u komuniciranju. Često misle

³³ U jednom narativu o Prvom svjetskom ratu, brzina transformacije građana u ratnike u mediju rata prikazana je ovako: "Britanska vojska bila je vojska građana koji su bili samo napola obučeni za rat. Do sredine studenog, oni koji su preživjeli bitke na Sommi bili su veterani. Britanci su se naučili boriti" (navedeno u Moran 1985.:64). Kako je vidljivo iz konteksta, veteranom se postajalo za samo nekoliko mjeseci rata.

³⁴ U tom je pogledu ilustrativan jedan stav iz spomenute *Peticije* UHVDR-a iz 1996. godine: "MI, HRVATSKI BRANITELJI, odlučno odbacujemo prazne fraze, koje se sve više koriste u političkoj promidžbi da 'svo svi' sudjelovali u obrani Domovine i da je čitav narod i žrtva i heroj. Tako se omalovažavaju hrvatski branitelji, obezvređuje Domovinski rat i otvara put samovolji i zakonskoj regulativi" (UHVDR 1996.).

³⁵ Prema službenim podacima iz 2000. godine, u Domovinskom ratu je na hrvatskoj strani poginulo 7638 branitelja, 18.715 ih je ranjeno u borbenim djelovanjima, a 32.221 branitelj stekao je status ratnog vojnog invalida (AP 2000.). Oko 10.000 branitelja oboljelo je od posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP; Franičević 2003.). Do sredine 2006. godine samoubojstvo je počinilo oko 1650 branitelja (HINA 2006.).

da je okolina potpuno nezainteresirana za njih, njihove probleme i priče, što još više otežava ionako velike poteškoće u njihovoj poslijeratnoj ili poslijevojnoj civilnoj resocijalizaciji³⁶. Premda bi se od ljudi koji su se snalazili i u najgorim situacijama očekivalo više, socijalna uspješnost veterana čini se općenito niskom. Veterani su nadzastupljeni u deprivilegiranim socijalnim skupinama kao što su nezaposleni, korisnici socijalne pomoći ili oni koji žive na periferiji društva i egzistencije³⁷.

Niska socijalna uspješnost veterana u civilnom životu jednim je dijelom svakako posljedica njihove prethodne institucionalizacije u vojsci odnosno u ratu. Izgled, ponašanje, način razmišljanja, vještine koje su veterani u prethodnom razdoblju života njegovali i za što su bili obučavani, gube povratkom u civilni život svaki smisao i postaju nešto nepotrebno pa i nakaradno. Za *mačističke*, hipermaskulinizirane muškarce sklone nasilnom rješavanju problema i oporom jeziku, u modernom svijetu nema mnogo mjesta: uporaba destruktivnih vještina socijalno je neprihvatljiva i kažnjiva, a negativne emocije prema neprijatelju, neophodne da bi se spram drugih moglo primjenjivati krajnje nasilje, postaju nepriličan, štovise i kažnjiv "govor mržnje". Ubijanje, priznato pa i slavljeno u ratu, u miru je najveći zločin. Navikao da *fasuje* sva materijalna sredstva potrebna za izvršenje misije koja mu je povjerena, veteran se odjednom zatiče u situaciji da sâm mora brinuti za hranu, odjeću, krov nad glavom, odnosno za gole pretpostavke života koji, međutim, iznad svega toga nema nikakvog višeg cilja ni misije. U egoizmom pogonjenom kapitalističkom društvu se solidarnost, *esprit de corps* i povjerenje u onog pored sebe, neophodni za preživljavanje u ratu, pronalaze samo u tragovima, a i tada su samo pervertirana organizacijska sredstva samoživih i gramzivih korporacija. Naposljetku, društva se nakon ratova okreću novim temama i interesima, nastojeći zaboraviti ono što se mnogim veteranima čini kao vrhunac njihovih života i trenutak najvećeg ushita i najviše vrijednosti cijele nacije.

Premda ima naznaka da bi poteškoće veterana u adaptaciji na civilni život mogle biti posljedica i toga što veterani ni prije odlaska u vojsku ili rat ionako nisu bili najsposobniji članovi društva – ratovi i vojske u mnogim povijesnim razdobljima apsorbiraju upravo one dijelove stanovništva koji su društveno i gospodarski razmjerno nisko situirani odnosno marginalni i kojima vojska i rat predstavljaju rijetku mogućnost socijalne promocije³⁸ – čini se da problem veterana u prvom redu dolazi iz same jezgre problema civilno-vojnih odnosa odnosno iz načelne različitosti i

³⁶ Jedna anketa, provedena među razvojačenim braniteljima u Zagrebu neposredno nakon okončanja rata, pokazala je da 64 posto branitelja smatra da nisu imali prilike otvoreno govoriti o svojim ratnim iskustvima izvan kruga svojih prijatelja, a 68 posto drži da im društvo nije dovoljno pomoglo pri povratku u civilni život (navedeno u Šetka 1997.:15).

³⁷ Godine 1996., neposredno nakon okončanja Domovinskog rata nezaposleno je bilo oko 50 posto razvojačenih branitelja. Jedna je trećina razvojačenih branitelja izjavila da je nezadovoljna svojim socioekonomskim statusom, polovica da je nazadovala u odnosu na dio populacije koja nije sudjelovala u ratu, a trećina da je imala problema s obitelji i ostatkom društva (Đilas i Vukušić 1996.; UHVDR 1996.). Oko 25 posto beskućnika u Ujedinjenom Kraljevstvu završilo je vojnu obuku u punom trajanju (Higate 2005.; Dandeker 2006.).

³⁸ U ranoj modernoj Europi XVI. stoljeća pa sve do Francuske revolucije vojske se popunjavaju uglavnom gospodarski marginalnim muškarcima koji raspolažu samo fizičkom snagom i koji se ne mogu iskoristiti ili zaposliti ni u jednoj drugoj djelatnosti nego samo u vojsci, odnosno pod uvjetima koji predstavljaju "najnižu razinu na kojoj ljudska bića mogu biti

suprotstavljenosti civilizacije i rata, ali i njihove supripadnosti. Ta napetost mora se po naravi stvari najsnažnije manifestirati upravo kod onih pripadnika društva koji prolaze kroz tranziciju iz civilnih institucija u vojne i obratno, kao u situaciji ulaska u vojsku (novačenje, mobilizacija – novaci, regruti, lat. *tirones*) ili izlaska iz nje (razvojačenje, demobilizacija – veterani), a osobito kad je u pitanju rat. Novaci odnosno veterani prelaze iz jednog sustava u drugi i moraju svoje ponašanje i samosvijest prilagoditi posve drugačijoj, pa i suprotnoj kulturi od one iz koje dolaze. Poteškoće u adaptaciji proizlaze upravo iz suprotnosti civilne i vojne sfere kao bitno suprotstavljenih sustava vrednota, normi i načina ponašanja. Problemi u adaptaciji nisu samo posljedica osobnih značajki i sposobnosti pojedinaca, nego su uvelike posljedica društvenog sustava i njegove civilizacijsko-ratne dvojnosti.

Imajući u vidu dubine razlike pa i suprotstavljenost civilnog i vojnog sustava odnosno civilizacije i rata, tranzicija kroz koju prolaze veterani tiče se najdubljeg smisla ljudskog društva uopće. Jedan od temeljnih i svim društvima zajednički društveni odnos jest dioba rada koja nije samo sredstvo učinkovitije proizvodnje nego i temelj svakog društvenog razlikovanja, stratifikacije, strukturiranja i organizacije društva,

zaposlena uz nadnicu" (Feld 1977.:19). Stvaranje nacionalnih identiteta (masovne vojske sastavljene od pripadnika iste političko-teritorijalno-kulturne zajednice bez razlike na položaj) te razvoj tehnologije ratovanja koja traži sve stručnije pa stoga i društveno-gospodarski bolje situirane pojedince doveli su do toga da u vojskama i ratovima nisu više sudjelovali i stradavali samo najsiromašniji, ali teret ni do danas nije ravnomjerno raspoređen na sve slojeve društva. Pitanje hoće li teret vođenja ratova pasti na siromašne i deprivilegirane postavilo se u SAD-u naročito početkom sedamdesetih godine, nakon rata u Vijetnamu u kojem su etničke i rasne manjine imale nesrazmjerno velik udio u broju mtvih i ranjenih, te prije uvođenja profesionalne vojske (1973. godine) za koju se držalo da će poticati novačenje iz društveno i gospodarski nižih slojeva. Ovo posljednje u potpunosti se nije ostvarilo, ali su pripadnici općenito deprivilegiranih skupina ostali nadzastupljeni u oružanim snagama SAD-a. Tako su, primjerice, na početku potpuno profesionalizirane vojske crnci sačinjavali 12 posto sastava oružanih snaga (GAO 2005.), što je odgovaralo nacionalnom prosjeku. Godine 1998. među novacima bilo je 20 posto pripadnika afroameričke manjine (u odnosu na 14 posto u generalno radnosposobnoj populaciji u rasponu od 18 do 24 godina starosti), a u djelatnom sastavu bilo ih je 22 posto (12 posto u radnosposobnoj populaciji od 18 do 44 godine starosti). Istovremeno, u hijerarhiji oružanih snaga crnci su se nalazili na prosječno nižim položajima (samo njih 9 posto bilo je na časničkim dužnostima). Pripadnici oružanih snaga dolazili su iz socioekonomski nižih slojeva od američkog prosjeka, a naročito je zanimljiv bio nalaz da bijeli pripadnici dolaze iz socioekonomskih slojeva nižih od nacionalnog prosjeka za bijelce, a pripadnici manjina iz slojeva koji su socioekonomski viši u odnosu na nacionalni prosjek za manjine (DOD 1998.). Do godine 2005. stvari su nešto izmijenile, ali ne toliko da promijene opću sliku. Crnci su i dalje bili nadzastupljeni, sa 17 posto (u odnosu na udjel u radnosposobnom stanovništvu od 11 posto). Crnci su osobito visoko bili zastupljeni u najnižim, vojničkim položajima gdje su sačinjavali 26 posto djelatnog vojničkog sastava, ali samo 9 posto časničkih položaja. Sveučilišnu nastavu još je uvijek pohađalo manje vojnika nego civila. Dva posto pripadnika oružanih snaga uopće nisu bili građani SAD-a (GAO 2005.). – Socioekonomski status crnaca u SAD-u značajno je nepovoljniji od statusa bijelaca. Godine 1994. je 70,0 posto bijelaca nehispanskog podrijetla stanovalo u vlastitim kućama i stanovima, dok je kod crnaca taj postotak iznosio 42,3 posto; godine 2002. ti su postoci iznosili 74,5 odnosno 47,3. Medijan dohotka domaćinstva iznosio je 2001. godine 44.517 USD za bijelce i 29.470 USD za crnce. Iste godine siromašno je bilo 9,9 posto bijelaca i 22,7 posto crnaca (Borgna 2003.:181.625 i 627).

tako da se može kazati da je ona, kao pretpostavka održanja i mogućnosti razvoja društva, ujedno i ključna antropologijska činjenica³⁹. Istovremeno, ona omogućava da svaki član društva razumije njegov smisao i prepozna korist koja proizlazi iz života u društvu. Uspješnost ljudske vrste počiva upravo na otkriću da skupine organizirane u složena društva s razvijenom diobom rada mogu preživjeti u svim uvjetima, oduprijeti se svim teškoćama i opasnostima te omogućiti svoj daljnji razvoj i napredovanje u sposobnostima. Pojedinačni član društva nužno je ograničen na određenu sferu, djelatnost ili poziv koji obavlja, pa se očekuje da svaki član društva prihvaća svoje ograničenje i činjenicu da će imati neko određeno i ograničeno "mjesto u društvu". Prelasci su doduše mogući i moderno društvo sve više potiče različite oblike socijalne mobilnosti kao uvjet svoje učinkovitosti, ali parcijalnost uvijek ostaje karakteristika svakog opredjeljenja.

Veterani su na neki način iznimka od ovih odnosa jer obitavaju i djeluju, nerijetko i istovremeno, u dvije jasno odvojene vrijednosno-funkcionalne hemisfere društva – u onoj civilnoj, civilizacijskoj, proizvodnoj, konstruktivnoj i individualistički orijentiranoj, te u onoj vojnoj, ratnoj, sigurnosnoj, destruktivnoj i kolektivistički orijentiranoj. Veteran u vlastitom opstanku sabire i objedinjava obje te velike sfere i njihova vodeća načela, a društvo od njega očekuje da ih obje poznaje, da iz jedne u drugu s lakoćom prelazi, da i u jednoj i u drugoj svjesno i voljno sudjeluje te da se u njima spretno snalazi i to kako na svoju tako i na društvenu korist. Veterani su jedina civilizirana skupina koja ima neposredno iskustvo suprotnosti civilizacije. Oni u sebi nose samu proturječnost civilizacije da počiva na ratu. Veteranska tranzicija zato nije usporediva s prijelazom iz jedne profesije u drugu i predstavlja zadaću koju je veteranu teško izvršiti bez dodatnih napora i vanjske pomoći, pogotovo kad se zna da veterani raspolažu prosječno malim socijalnim kapitalom.

Zbog toga društvo masivno intervenira u veteransku tranziciju dajući veteranima različita posebna prava i beneficije koja u pravilu značajno nadmašuju prava i beneficije koje uživaju civilni usposlenici nakon okončanja svog uposlenja, a mogu se podijeliti u nekoliko skupina. Na prvom su mjestu različite novčane naknade, mirovine i invalidnine za vrijeme provedeno u ratu i pretrpljene traume (TABLICA 1, retci 1-5), slijede razni oblici zdravstvene zaštite i usluga (retci 6-14), zatim pravo na stambeno zbrinjavanje s udomljavanjem u starosti (retci 15-17), potom pomoć u obrazovanju i osposobljavanju za novu profesiju (retci 18-22), pomoć u poduzetništvu, samozapošljavanju i za vrijeme nezaposlenosti (retci 23-27), porezne i slične olakšice (retci 28-30) te ostale beneficije, od plaćanja telefonskih računa do ukopa s vojničkim

³⁹ Univerzalno, transepohalno važenje ovog načela potvrđuje i to što su ga razmatrali svi mislioci društva od Platona do Durkheima. Platon je smatrao da iskonska potreba čovjeka za društvom, odnosno sâmo podrijetlo i počelo društva, jest u tome što "svatko sam sebi nije dostatan, nego mu mnogo toga treba" (*Respublica* 369B5-7). Radi zadovoljenja te potrebe, a i da bi bilo funkcionalno i skladno, društvo se izgrađuje i strukturira diobom rada koja se sastoji u tome da se "svatko mora baviti jednom od onih stvari što pripadaju državi i to onom za koju ga njegova narav čini najpodobnijim" (*Respublica* 433A5-6). Durkheim je diobu rada također držao fundamentalnim načelom: "Jednom riječju, osim što je dioba rada zakon prirode, nije li ona također i moralno pravilo ljudskog ponašanja (...)? (...) Svi znaju da ona jest i da sve više i više postaje jedan od ključnih temelja društvenog poretka" (Durkheim s.a.:4).

TABLICA 1. Prava i beneficije veterana i ratnih invalida, izabrane zemlje, oko 2002. godine

Br	Prava i beneficije	Hrvatska	Australija	Finska	Francuska	Izrael	J. Koreja	Njemačka	Rusija	SAD	Slovenija	Španjolska	Velika Britanija
1	Osobne invalidnine	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2	Osobne mirovine	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
3	Obiteljske invalidnine	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
4	Obiteljske mirovine	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
5	Razni dodaci, naknade i dr.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
6	Prava zdravstvene zaštite	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
7	Medicinska i fizikalna rehabilitacija	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
8	Prilagodbe prostora i tehničke opreme za invalide	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
9	Medicinska pomagala potrebna kod kuće	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
10	Pravo na protetiku	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
11	Pravo na posebnu odjeću	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
12	Usluge osobe za pružanje njege i pomoći	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
13	Klimatsko liječenje	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
14	Lječilišta za članove obitelji branitelja	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
15	Stambeno zbrinjavanje ili pomoć	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
16	Obnova u ratu oštećenih objekata	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
17	Pravo na smještaj u umirovničke domove	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
18	Stipendije/školarine	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
19	Prednost pri upisu u obrazovne ustanove	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
20	Prednost pri smještaju u uč. i stud. domove	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
21	Besplatni udžbenici	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
22	Profesionalna rehabilitacija	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
23	Prednost pri zapošljavanju	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
24	Prvenstveno pravo na zakup poslovnog prostora	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
25	Novčana naknada za vrijeme nezaposlenosti	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
26	Poslovni krediti	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
27	Pravo na dodjelu dionica	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
28	Pravo na vozilo ili olakšice pri kupnji	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
29	Carinske i porezne olakšice	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
30	Oslabađanje od plaćanja sudskih i dr. pristojbi	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
31	Troškovi pogreba uz odavanje vojne počasti	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
32	Besplatna vožnja	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
33	Plaćanje telefonskog računa	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
34	Veteranske zajednice (veteranska sela)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Izvor: Prema podacima u Ferenčak et alii (2003.).

Napomena: Prava hrvatskih veterana prema Zakonu iz 2001. godine. Sve kategorije veterana i invalida nemaju sva prikazana prava i povlastice.

počastima (retci 31-34). Premda u svim zemljama sve kategorija veterana i invalida ne ostvaruju ista prava i beneficije i pod istim uvjetima, pregled pokazuje da je društvena kompenzacija vojne službe, sudjelovanja u ratu i s time povezanih pretrpljenih trauma sveobuhvatna i da obuhvaća ne samo financijske naknade, nego i izravnu pomoć u raznim aspektima uključivanja u civilni život kao što su stambeno zbrinjavanje, obrazovanje, zapošljavanje ili poduzetništvo.

Koliko su različiti programi civilne resocijalizacije veterana bili uspješni, teško je reći. Medicinske usluge svakako olakšavaju život bolesnim i invalidnim veteranima, a financijske naknade, kao što su mirovine ili invalidnine, jednako kao i stambeno zbrinjavanje, zasigurno bar u nekoj mjeri omogućavaju veteranima određeni standard života; no ništa od toga ih ne čini aktivnim članovima civilnog društva. Budući da vojske mobiliziraju prvenstveno mlade ljude te kako ratovi ne traju decenijama, ratni veterani su uglavnom mladi ljudi, pa u nedostatku uspješnih programa za njihovu aktivnu civilnu resocijalizaciju putem obrazovanja, profesionalnog preusmjerenja, kredita za vlastito poduzetništvo itd., postoji velika opasnost da veteranska populacija usprkos svojoj mladosti postane parazitska i ekonomski i socijalno marginalna te na taj način zatvori krug siromaštva u regrutaciji vojnika. U Hrvatskoj su se neki programi poticaja za aktivnu resocijalizaciju veterana pokazali neuspješnima, kao primjerice kreditiranje samozapošljavanja za razvojačene branitelje iz 1996.-1997. godine što je završilo apelima dužnika za otpis duga i stalnim odgađanjima otplate⁴⁰. Neuspjesi takvih programa pojačavali bi negativno raspoloženje javnosti prema veteranima te se argumentiralo da oni, čak i unatoč poticajima i protekciji, nisu sposobni za tržišnu utakmicu. Time se jaz između veterana odnosno vojnika i civila samo zaoštravao upravo u fazi civilne resocijalizacije, dakle baš onda kad je trebao biti smanjivan i minimaliziran. Pokazuje se da je i usprkos nastojanjima i izravnoj pomoći teško biti uspješan u obje društvene hemisfere.

Skrb za veterane suočava se i s nizom drugim problema koji problem veterana vraćaju na polaznu točku. Društvo, odnosno država koja administrira skrb, raspolaže s ograničenim sredstvima, zbog masovnosti modernih vojski korisnika je mnogo⁴¹, a građani koji nemaju iskustvo rata ili vojne službe te nastoje zaboraviti ratna vremena,

⁴⁰ Krediti u visini od po 92.500 kuna s rokom otplate od 20 godine i uz pet godina počeka davani su u okviru programa Vlade za zapošljavanje razvojačenih branitelja. Od 3133 branitelja koliko ih je podiglo kredit, do 2002. godine njih 2452 nije moglo početi vraćati kredit. U anketi sprovedenoj među korisnicima kredita pokazalo se da se među 2714 ispitanika samo 356 uspelo zaposliti zahvaljujući korištenju tog poticaja. U toj istoj anketi, 2375 ispitanika izrazilo je mišljenje da "Vlada mora donijeti odluku o otpisu kredita" (navedeno u Urukalo 2002.). Otplate je godinama odgađana, a branitelji su na kraju tražili i potpuni otpis kredita. Navodili su da kad su krenuli u projekt nisu "ni sanjali što ih čeka", da su kamate bile "lihvarske", da je u poljoprivredi "repromaterijal poskupio 200 posto", da su cijene "poljoprivrednih proizvoda pale za 50 posto", a da su "poticaji (za poljoprivrednu proizvodnju, *op. aut.*) koji kasne smanjeni za 30 posto". Navedeno je da je Vlada otpisala dugove "mnogim poljoprivrednim kombinatima" pa su branitelji odlučili "tražiti da se i njima otpišu krediti" (navedeno u Novak 2006.).

⁴¹ Godine 2002. u SAD je živjelo 25 milijuna veterana-bivših vojnika, od čega 17,5 milijuna ratnih veterana-sudionika ratova. Istodobno, različite oblike pomoći i usluga od strane države primalo je 2,2 milijuna veterana, 58.609 djece veterana, 7385 roditelja veterana te nešto

s nezadovoljstvom gledaju na veterane za koje skrbi država i smatra ih dokonim "povlastičarima" koji žive na račun radišnog građanskog svijeta⁴². Što su izdvajanja za veterane veća, to je i podozrivost javnosti prema njima veća, a i u strukturi socijalnih izdataka države nastaju neravnoteže pa izgleda da veterani odnose lavovski dio novca. Kao tranzicijska zemlja pod stalnim fiskalnim tutorstvom, Hrvatska je više puta upozoravana da su joj socijalni izdaci, osobito oni za veterane, previsoki i da koče slobodan razvoj gospodarstva. Postavljajući uvjete za dobivanje jednog kredita, Svjetska banka je 2005. godine Hrvatskoj prigovorila da su joj ukupni socijalni izdaci previsoki i da trebaju biti smanjeni, tražeći istovremeno da se povećaju izravne naknade za uzdržavanje najsiromašnijima, koji su u Hrvatskoj iznosili 0,26 posto BDP-a (europski prosjek bio je 1,4 posto). Kako je u ukupnim socijalnim izdacima najveći dio išao braniteljima (TABLICA 2), bilo je jasno da Svjetska banka prešutno, nastojeći ne otvarati preosjetljive teme, traži da se smanje veteranske naknade kao jedina stavka gdje su moguće uštede (Turčin 2005.). Vlada je odgovorila da naknade braniteljima ne smatra socijalnim naknadama i da zato neće dopustiti njihovo rezanje, a ministrica nadležna za veteranska pitanja oštro je odbila smanjiti braniteljska prava i dodala da "svaka Vlada ima pravo odabrati skupinu kojoj je posebno posvećena. Mi smo pokazali da su to branitelji" (S. B. – Kosor 2005.). Takvim postavljanjem stvari veteranska je populacija izdvojena iz realnog gospodarskog i socijalnog konteksta, kao da ne predstavlja dio društva. Financijska izdvajanja koja bi trebala omogućiti povratak veterana u civilni život i njihovu inkorporaciju u građanstvo pokazuju se kao sredstvo njihove segregacije.

TABLICA 2. Izdaci za socijalne naknade u Hrvatskoj, 2004. godine

<i>Izdatak</i>	<i>HRK</i>	<i>%</i>	<i>% BDP-a</i>
Naknade za branitelje	3.340.000.000	41%	1,63%
Naknade iz socijalne skrbi	1.830.000.000	22%	0,91%
Dječji doplatk	1.540.000.000	19%	0,75%
Naknade za nezaposlene	770.000.000	9%	0,41%
Porodiljne naknade	490.000.000	6%	0,24%
Ostale naknade	190.000.000	2%	0,11%
UKUPNO	8.160.000.000	100%	4,05%

Izvor: Turčin (2005.) prema podacima Svjetske banke.

manje od pola milijuna bračnih drugova umrlih veterana (Brunner 2003.:393 i 397). U Ujedinjenom Kraljevstvu ima oko 13 milijuna korisnika različitih beneficija (veterani i članovi njihovih obitelji) (Dandeker 2006.:163). Kako smo vidjeli, broj veterana nije malen ni u Hrvatskoj (489.407). – Ni broj vojnih invalida nije malen. U SAD-u ih je 2002. godine bilo 2,4 milijuna, u Rusiji 399.000, u Velikoj Britaniji 213.000, u Izraelu 79.239, u Hrvatskoj oko 32.000 itd. (Ferenčak et alii 2003.:32-33).

⁴² Usp. jedan komentar iz 2002. godine o fijasku braniteljskih kredita za samozapošljavanje: "S prigodnih skupova poručuje kako branitelje nitko neće smjeti nazivati povlastičarima. Istodobno skupini razvojačenih branitelja koja je 1997. godine uzela 320 milijuna kuna kredita za samozapošljavanje, nakon dvije odgode odobrava se i treće prolongiranje otplatnih obveza. Krediti iz 1997. godine idu na rok otplate od 20 godina, uz pet godina počeka, te uz mirovanje kamata za vrijeme otplate. Susretljivost prema razvojačenim braniteljima koji nisu uspjeli u samozapošljavanju, teško da može naići na razumijevanje šire javnosti. Oni koji su stvarali Hrvatsku zaboravljaju da taj stvaralački čin nikad ne prestaje. I drugi imaju kreditne obveze i ne traže jednake ili slične otplatne uvjete" (Kiseljak 2004.).

Pokazuje se da krug veteranskog problema može biti zatvoren usprkos nastojanjima oko civilne resocijalizacije veterana. To se događa čak i onda kad društvo osjeća spram njih empatiju te ih u okviru državne politike tretira kao "odabranu" socijalnu skupinu. Razlika između vojno-ratne i civilne sfere čini se prevelikom da bi je programi civilne resocijalizacije mogli prevladati i poništiti. Veterani ostaju stranci u društvu.

7. APSOLUTNA ŽRTVA I RELATIVNA KOMPENZACIJA

Kako je vidljivo iz pregleda prava i beneficija (TABLICA 1), potrebe veterana za čije zadovoljavanje brigu preuzima društvo odnosno država, bilo tako da podmiruje troškove ili odustaje od naplate, vrlo su široke.

Brojnost i raznovrsnost tih potreba privlače posebnu pozornost i na neki način začuđuju. U modernom se društvu može očekivati da će društveno ili gospodarski deprivilegirana skupina biti funkcionalno kompenzirana. Ono naročito svojstvo ili nekoliko ključnih svojstava koji uvjetuju da skupina ima ispodprosječna postignuća kompenzirat će se jednom ili ograničenim brojem povlastica tako da šanse hendikepirane skupine budu izjednačene s društvenim prosjekom. No, dalje od toga politika kompenzacija neće ići. Primjerice, seljake čija je proizvodnja na nekom tržištu nekompetitivna a za čiji je opstanak društvo zainteresirano, bit će kompenzirani finansijskim potporama, premijama odnosno poticajima ili kreditima, ali im neće biti dane povlastice na drugim područjima, recimo na posebnu odjeću, profesionalnu rehabilitaciju, smještaj u đačke i studentske domove, oslobođanje od sudskih i upravnih pristojbi itd. Slično vrijedi i za roditelje s malodobnom djecom koji će zbog povećanih troškova dobivati dječji doplatak i besplatne udžbenike, a bit će im dane i odgovarajuće porezne olakšice.

Kod ratnih veterana i invalida stvari stoje bitno drugačije. Istražujući propise u dvanaest odabranih zemalja, Ferenčak *et alii* (2003.) identificirali su ukupno 34 prava i privilegija ratnih veterana i invalida (između 16 i 29 u pojedinoj zemlji, s prosjekom od 21,4). Premda svi ratni veterani i invalidi ne mogu ostvariti sva postojeća prava i beneficije, iznenađuju broj i raspon tih povlastica kao i okolnost da pojedini pripadnici skupine, uključujući i one s razmjerno nižim stupnjem hendikepa, mogu ostvariti velik broj različitih prava i beneficija na različitim područjima života⁴³. Postavlja se

⁴³ Primjerice, u Hrvatskoj ratni invalid s najnižim priznatim tjelesnim oštećenjem (20% posto), bez obzira je li bio ranjen u borbi, ozlijeđen u nesreći ili trpi posljedice bolesti nastale tijekom službe, mogao je ili može ostvariti, između ostalih, sljedeća prava: invalidninu, mirovinu u zajamčenom minimalnom iznosu, zdravstvenu zaštitu, stipendiju odnosno školarinu, prednost pri upisu u obrazovne ustanove za sebe i svoju djecu, besplatne udžbenike, prednost pri zapošljavanju, prvenstvo kod zakupa poslovnog prostora, pravo na kupnju motornog vozila bez plaćanja carine i poreza (do 2003. godine), pravo na dodjelu dionica (odnosno udjel u vlasništvu odgovarajućeg fonda), umanjenje poreza na plaću, oslobođenje od plaćanja raznih sudskih, upravnih i javnobilježničkih pristojbi itd. Pravo na stambeno zbrinjavanje je zajamčeno zakonom, ali za skupinu dvadesetpostotnih ratnih invalida trenutno nije ostvarivo zbog nedostatka sredstava i politike postupnog rješavanja stambenog pitanja počam od najtežih invalida; no, premda nakon više godina, i to pravo će se moći ostvariti. – Osim ovih prava koja proizlaze iz hrvatskih zakonâ o pravima branitelja, spomenuti je invalid po drugim propisima

stoga pitanje: koji su razmjeri i narav hendikepa ratnih veterana i invalida da moraju biti kompenzirani s toliko mjera odnosno povlastica?

Iako se ratni veterani i invalidi suočavaju s nizom poteškoća koje izravno potječu od vojne službe i koje predstavljaju objektivan hendikep pri uključivanju u civilni život te ih stoga treba kompenzirati kao i kod svih drugih deprivilegiranih skupina, čini se da broj i razmjeri beneficija nemaju samo funkciju nadoknađivanja ispodprosječnih postignuća ove skupine kad se jednom nađe u sebi slabije poznatom i pomalo stranom civilnom ambijentu. Kompenzacijama se nadoknađuje ono što predstavlja različitost ratne ili vojne sfere u odnosu na sve što se u civilnom životu može iskusiti; no, njena najveća posebnost, a koja se sastoji u obvezi i spremnosti vojnika da sebe odnosno svoj opstanak, život i tijelo žrtvuje za zajednicu, dakle ne za vlastiti probitak, načelno se uopće ne može kompenzirati onome tko takvu žrtvu podnosi⁴⁴. Takvu ekstremnu žrtvu ne traži i ne podrazumijeva nijedna druga profesija ili posao u društvenoj diobi rada te ona čini da je služba u ratno-vojnoj sferi bitno neusporediva s čim u civilnoj.

Ima li se u vidu ta temeljna razlika, kad je riječ o kompenzaciji ratnih veterana i invalida postavlja se pitanje: što uopće može biti kompenzacijski ekvivalent onoga neusporedivoga? S druge strane, što civilna sfera opće relativnosti, u kojoj nikad nema i ne može ni biti najvećeg i konačnog postignuća, u kojoj je sve veliko samo zato što je veće od nečeg drugog koje pak već sutradan može biti još veće, te u kojoj zato ni nema onog konačnog, posljednjeg, neusporedivog i apsolutnog, može uopće ponuditi kao ekvivalent za ono apsolutno i bezuvjetno kao što je žrtva koju je vojnik podnio ili bio spreman podnijeti za druge? Nadalje, ako se onim što je po svojoj naravi relativno, a takva su sva dobra civilnoga svijeta, i pokuša kompenzirati vojnikova krajnja žrtva, ne relativizira li se time, pa i banalizira, njena apsolutnost i neusporedivost?

i pravilima pojedinih gospodarskih subjekata mogao ostvariti i druge pogodnosti, kao što je besplatno korištenje javnog prijevoza, besplatno korištenje knjižnica, popust kod obveznog osiguranja motornih vozila, popust na telefonske usluge i dr.

⁴⁴ Obvezu podnošenja "krajnje žrtve" od strane vojnih osoba propisuju zakoni koji uređuju djelovanje oružanih snaga. U Hrvatskoj je *Zakon o obrani* - pročišćeni tekst (*Narodne novine* 74/93, 6.VIII.1993., izvorno iz 1991. godine) u članku 97. propisivao da svaki vojnik koji stupa na služenje vojnog roka mora dati svečanu prisegu čiji je tekst glasio: "Prisežem da ću vjerno i časno izvršavati dužnosti koje se od mene, pripadnika Hrvatske vojske zahtijevaju i da ću se savjesno i odgovorno pokoravati službenim naredbama i zapovijedima. Prisežem da ću, i uz žrtvu vlastitoga života, štiti i braniti svoju domovinu Hrvatsku, njezin suverenitet, teritorijalnu cjelovitost i sve njezine građane". Novi *Zakon o obrani* donesen 2002. godine (*Narodne novine* 33/02, 29.III.2002.), u članku 41. donio je novi tekst prisega u kojem je spominjanje "žrtve vlastitoga života" ispušteno i zamijenjeno neutralnijim i općenitijim izrazom "požrtvovalno": "Prisežem da ću se u obnašanju svoje dužnosti pripadnika Oružanih snaga pridržavati Ustava i zakona, da ću savjesno i odgovorno izvršavati službene zapovijedi, požrtvovalno braniti svoju Domovinu Hrvatsku, njezin suverenitet i teritorijalnu cjelovitost te poštivati i štiti temeljna načela slobode i jednakosti svih njezinih građana". Osim novaka, ovu prisegu polažu i profesionalne vojne osobe kad stupaju u oružane snage (članak 7. *Zakona o službi u oružanim snagama Republike Hrvatske*, *Narodne novine* 23/95, 5.IV.1995., odnosno članak 9. *Zakona o službi u Oružanim snagama Republike Hrvatske*, *Narodne novine* 33/02, 29.III.2002.). – Za zakonsku obvezu vojnika u SAD da položi život, v. bilješku 13.

Kako su vojnika žrtva, pa i rat općenito, s onu stranu civilizacije i podrazumijevaju vrijednosne sklopove i moralne odrednice različite od onih koje imaju valjanost u civilnoj sferi – treba samo podsjetiti da je ubijanje, često i na najbrutalniji način, kao što je spaljivanje živih ljudi, koje je u civilnom životu već stoljećima nezamisliva praksa, u ratu ne samo dozvoljeno i normalno, nego i da predstavlja glavni cilj vojnika djelovanja – razumljivo je da ratni veterani ni ne spadaju u društvene skupine čija se neprilagođenost može kompenzirati sredstvima civilne sfere. No, upravo zato što je rat, koliko god stran pa i suprotan nekim najvažnijim značajkama civilizacije, njen sastavni dio i jedno od njenih sredstava vlastitog opstanka, do neugodnog suočavanja rata i civilizacije mora doći i ono se odvija prvenstveno preko veterana. Veteran ne može zaboraviti svoja ratna iskustva, jer ga na to podsjeća svakodnevica civilnog života, tako različita od one ratne, i taj osjećaj određene stranosti u odnosu na civilnu životnu sredinu nikad ga neće napustiti, niti se ta stranost, koja proizlazi iz dubokog egzistencijalnog iskustva, može kompenzirati na sličan način kao seljakova nekompetitivnost ili povećani roditeljski troškovi. Prava i beneficije toliko su mnoge i različite zato jer civilizacija nema ekvivalenta za apsolutnu žrtvu pa u zamjenu nudi "lošu beskonačnost" relativnih prava i beneficija. Iz istoga razloga veterani s njima nikada ne mogu biti zadovoljni – jer koja bi konačna i relativna materijalna dobra ikada mogla nadoknaditi beskonačnu, apsolutnu i idealističku žrtvu vojnika za zajednicu? Dakako, veterani kao građani i pripadnici civilne sfere prihvatit će određenu razinu materijalnih kompenzacija, osobito ako je ona vidljivo različita od onih koje dobijaju druge deprivilegirane skupine, ali će određeni osjećaj nekompenziranosti uvijek ostati i ničim neće moći biti uklonjen. Civilna sfera, javnost sastavljena od onih koji nemaju vojničko iskustvo rata, smatrat će da su privilegije veterana pretjerane i prevelike i da su veterani paraziti, emocionalni ucjenitelji i beskrupulozni oportunisti.

Nema nikakve dvojbe da ove neuklonjive napetosti proizlaze iz one temeljne koja leži u razlici i suprotnosti ali i supripadnosti civilizacije i rata. Te su napetosti, kao i prekaran te uvijek problematičan položaj veterana, neizbježne dokle god postoji rat. Sukladno tome, ne postoji ali ni ne može postojati adekvatna politika društvene odnosno državne skrbi o veteranima koja bi u potpunosti kompenzirala iskustvo rata. Budući da su ratovi realnost te da nema mjesta ni nadi da će se to u doglednijoj budućnosti promijeniti, veterani i politika skrbi za njih ostat će trajni društveni problem. On može biti riješen samo time da ili civilizacija nadvlada rat, ili rat ukine civilizaciju.

LITERATURA

- *** (1992.) *Random House Webster's Electronic Dictionary and Thesaurus. College Edition*. S.I.: Random House, Inc. (Elektroničko izdanje.)
- *** (2005.) *Hrvatski obiteljski leksikon*. Svesci I.-XI. Zagreb: EPH – Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- A. P. (2000.) "Novi zakon o braniteljima propisat će nove uvjete za stjecanje tog statusa." *Vjesnik*, 5.VII.
- A. P. (2006.) "Kosor: Kriterije za udioničarstvo u Fondu branitelja izradile su udruge." *Jutarnji list*, 2.V.
- Andrović, I. (G.) (1942.) *Rječnik talijansko-hrvatski*. Zagreb: Dr. Vinko Esih.
- Anić, Vladimir (1991.) *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Anić, Vladimir et alii (2004.-2005.) *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Svesci I.-XII. Zagreb: EPH – Novi Liber.
- Barilar, Suzana – Ana Plišić (2006.) "Registar branitelja: Tuđmanu ni boda." *Jutarnji list*, 4.V.
- Barilar, Suzana – Đuro Dečak (2006.) "Pogriješili smo, specijalcima je učinjena nepravda." *Jutarnji list*, 20.IV. (Intervju s Đrom Dečakom.)
- Brunner, Borgna (Ed.) (2003.) *Time Almanac 2004*. Needham: Information Please / Pearson Education Company – Time Inc.
- Clausewitz, Carl (Karl) von (1993) *On War*. Edited and Translated by Michael Howard and Peter Paret. New York – Toronto: Alfred A. Knopf
- Dandeker, Christopher – Simon Wessely – Amy Iversen – John Ross (2006.) "What's in a Name? Defining and Caring for 'Veterans.' The United Kingdom in International Perspective." *Armed Forces & Society*, 32, 2, siječanj, str. 161-177.
- Durkheim, Émile (s.a.) *De la division du travail social*. (Elektroničko izdanje.). L'Institut National de la Langue Française – Centre National de la Recherche Scientifique. Dostupno na URL <http://gallica.bnf.fr/scripts/ConsultationTout.exe?O=88267&T=2>
- Đilas, Milivoj – Herman Vukušić (1996.) "Brigade na psihijatriji." *Feral Tribune*, 3.VI. (Intervju s Hermanom Vukušićem.)
- DOA (Department of the Army) (2001.) *Field Manual No. 1: The Army*. Washington, DC: Headquarters, Department of the Army. Dostupno na URL <http://www.globalsecurity.org/index.html>
- DOD (Department of Defense) (1998.) *Population Representation in the Military Services*. (Fiscal Year 1998.) Department of Defense. Dostupno na URL <http://www.dod.mil/prhome/poprep98/index.html>
- Doucet, Ian (Ed.) (1996.) *Resource Pack for Conflict Transformation. A Collection of Materials for Trainers, Trainees, Facilitators and Others Interested in Transforming the Violent Conflict*. London: International Alert. Dostupno na URL <http://www.international-alert.org/publications.htm>.
- Dowd, James J. (2000.) "Hard Jobs and Good Ambition: U.S. Army Generals and the Rhetoric of Modesty." *Symbolic Interaction*, 23, 2; 183-206.

- Drosdowski, Günther – Paul Grebe (1963.) *Duden Etymologie: Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache*. Mannheim – Wien – Zürich: Bibliographisches Institut – Dudenverlag.
- Dukić, Snježana (2005.) "Od kraja rata izronilo 200.000 branitelja." *Slobodna Dalmacija*, 4.XII.
- Dunning, Eric – Stephen Mennell (1998.) "Elias on Germany, Nazism and the Holocaust: On the balance between 'civilizing' and..." *British Journal of Sociology*, 49, 3; str. 393-411.
- DVA (Department of Veterans Affairs) (2006.) *Federal Benefits for Veterans and Dependents*. Washington: Office of Public Affairs.
- Feld, Maury D. (1977.) *The Structure of Violence. Armed Forces in Social Systems*. Preface by Charles Moskos. Beverly Hills – London: Sage Publications.
- Ferenčak, Nataša – Krno Kardov – Petra Rodik (2003.) "Brošura o pravima i sustavima skrbi vojnih invalida i veterana." (Neobjavljeni rukopis.) Ministarstvo hrvatskih branitelja iz Domovinskoga rata.
- Filipović, Rudolf *et alii* (1991.) *Englesko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga – Grafički zavod Hrvatske.
- Franičević, Mile (2003.) "Ivica Pančić stvara famu da je branitelj s PTSP-jem ubojica za volanom." *Vjesnik*, 9.IX.
- Franičević, Mile (2005.) "Ratovalo 489.407 branitelja." *Vjesnik*, 15.IX., str. 4.
- GAO (Government Accountability Office) (2005.) *Military Personnel: Reporting Additional Servicemember Demographics Could Enhance Congressional Oversight*. Report to Congressional Requesters. GAO-05-952. Washington: United States Government Accountability Office. Dostupno na URL <http://www.gao.gov/cgi-bin/getrpt?GAO-05-952>
- Harper, Douglas (2001.) *Online Etymology Dictionary*. Dostupno na URL <http://www.etymonline.com/abbr.php>
- Higate, Paul (2005.) "Theorizing the Embodied Veteran in Times of Hardship." U: Ouellet (Ed.) (2005.), str. 296-334.
- HINA (Hrvatska izvještajna novinska agencija) (2006.) "UBIUDR traži odgovornost za veliki broj samoubojstava branitelja." 20.VI
- Hornby, A. S. – E. V. Gatenby – H. Wakefield (1967.) *The Advanced Learner's Dictionary of Current English*. London: Oxford University Press.
- HVRV (Hrvatski vitezovi – Ratni veterani 1991.) (s.a.) *Povelja viteških načela*. (Pristupnica novoprimljenog člana. Dokument u posjedu autora.)
- Huntington, Samuel P. (¹1994.; ¹1957.) *The Soldier and the State. The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge, Massachusetts – London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.
- James William (1906.) "The Moral Equivalent of War." (Predavanje na Sveučilištu Stanford 1906. godine.) Dostupno na URL <http://www.constitution.org/wj/meow.htm>

- Jongman, A.J. – J. M.G. van der Dennen (1988.) "The Great 'War Figures' Hoax: An Investigation in Polemomythology." *Bulletin of Peace Proposals*, 19, 2; str. 197-203. Dostupno na URL <http://rint.rechten.rug.nl/rth/dennen/hoax.htm>
- Keegan, John (1978.) *The Face of Battle. A study of Agincourt, Waterloo and the Somme*. New York etc.: Penguin Books.
- Kiseljak, Franjo (2004.) "Stand By aranžman: opet na popravku iz potrošnje." *Privredni vjesnik*, 3356, 21.VI.
- Klaić, Bratoljub (1966.) *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*. Zagreb: Zora.
- Kotromanović, Ante (2005.) "Nepošten popis branitelja." *Večernji list*, 20.IX.
- Lovrić, Amalija (2006.) "Branitelji ogorčeni kriterijima za udjele u Fondu." *Vukovarske novine*, 14.IV.
- Moran, Lord (1985.; 1945.) *The Anatomy of Courage*. New York: Avery Publishing Group Inc.
- MPVA (Ministry of Patriots and Veterans Affairs) (1995.) *National Merit Reward*. S.I.: Ministry of Patriots and Veterans Affairs – Republic of Korea.
- Nikolić, Drago (1989.) *Kadrovi i kadrovska politika*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar. (Edicija "Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945.-1985.", svezak XV.
- Nordlinger, Eric A. (1977.) *Soldiers in Politics. Military Coups and Governments*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Novak, Danijela (2006.) "Branitelji traže od Šukera i Kosor otpis kredita." *Poslovni dnevnik*, 19.IV.
- Obraztsov, Igor (2005.) "Military Sociology in Russia: Origins, Traditions, and Prospects." U: Ouellet (Ed.) (2005.), str. 61-92.
- Oullet, Eric (Ed.) (2005.) *New Directions in Military Sociology*. Whitby, ON, Canada: de Sitter.
- Peck, Harry Thurston (1898.) *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*. New York: Harper and Brothers.
- Piščević, Stanislav (1984.) "Neki aspekti osposobljenosti sanitetske službe za zbrinjavanje povređenih i obolelih u ratnim uslovima." *Bilten Generalštaba JNA*, 14, 45; 41-54.
- Putanec, Valentin (1974.) *Francusko-hrvatski ili srpski rječnik*. II. dopunjeno i prerađeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Radoš, I. – Miro Laco (2000.) "Laco: Svjetski je presedan da je u HV-u najviše odličja dobio glavni logističar." *Jutarnji list*, 13.III. (Intervju s Mirom Lacom.)
- S. B. – Jadranka Kosor (2005.) "Kosor: To ne dolazi u obzir." *Jutarnji list*, 10.V. (Izjava Jadranke Kosor.)
- Shaw, Martin (2000.) *Global Society and International Relations: Sociological Concepts and Political Perspectives*. Elektronsko izdanje prvog izdanja: Polity Press, 1004. Dostupno na URL <http://www.sussex.ac.uk/Users/hafa3/globalx.htm>

- Sever Šeni, Nikola – Jadranka Kosor (2006.) "Potpredsjednica vlade i ministrica obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti Jadranka Kosor: I nakon idućih izbora vidim se na mjestu potpredsjednice i ministrice." *Večernji list*, 5.V. (Intervju s Jadrankom Kosor).
- Sever Šeni, Nikola (2005.) "Hrvatsku obranilo 489.407 ratnika." *Večernji list*, 13.IX. Zajedno s komentarima čitatelja dostupno na URL <http://www.vecernji-list.hr/newsroom/news/croatia/374176/index.do>
- Sever Šeni, Nikola (2005a.) "Registar branitelja: Ministri priznaju da su na popisu i lažni branitelji" *Večernji list*, 14.IX.
- Sever Šeni, Nikola (2006.) "Za dan sudjelovanja u akcijama od 1992. do 1995. godine braniteljima tri boda: Tajnice i kuhari na reviziju." *Večernji list*, 25.V.
- Skok, Petar (1971.-1974.) *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Uredili Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Svesci I.-IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SSNO (Savezni sekretarijat za narodnu odbranu) (1977.) *Pravilo sanitetske službe oružanih snaga u ratu*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Šetka, S. (1997.) "Branitelji vape za povratkom u civilni život." *Slobodna Dalmacija*, 22.I.1997. str. 15
- Toffler, Alvin – Heidi Toffler (1998.; engl. izd. 1993.) *Rat i antirat*. Prev. Živko Lukić. Beograd: Paideia.
- Tuđman, Franjo (1995.) "Proslov." U: Tolj, Ivan (ur.) (1995.) *Domovinski odgoj. Priručnik za hrvatske vojnike, dočasnike i časnike*. Zagreb: Ministarstvo obrane – Politička uprava.
- Tuđman, Franjo (1996.) "Izvešće predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana o stanju hrvatske države i nacije u 1995. godini". *Vjesnik*, 16.I.
- Turčin, Kristina (2005.) "Država mora kresati naknade braniteljima." *Jutarnji list*, 10.V.
- UHVDR (Udruga hrvatskih veterana Domovinskog rata) (1994.) *Deklaracija o veteranima Domovinskog rata*. 12.IV. (Dokument u posjedu autora.)
- UHVDR (1995.) *Rezolucija o pravima hrvatskih branitelja veterana Domovinskog rata*. 5.VII. (Dokument u posjedu autora.)
- UHVDR (1996.) *Peticija Udruge hrvatskih veterana Domovinskog rata. Hrvatskom Saboru. Hrvatskoj Vladi. Podrška Izmjenama i dopunama prijedloga Zakona o hrvatskim braniteljima*. Listopad. (Dokument u posjedu autora.)
- UHVDR – Kotoriba (2006.) "Mali pojmovnik." Udruga hrvatskih veterana Domovinskog rata – Kotoriba. Dostupno na URL <http://www.kotoriba.hr/veterani.htm>
- Urukalo, Nikola (2002.) "Krah branitelja poduzetnika." *Slobodna Dalmacija*, 14.III.
- Wahrig, Gerhard (1968.) *Deutsches Wörterbuch*. Gütersloh: Bertelsmann Lexikon-Verlag.
- Weber, Max (1999.) *Vlast i politika*. Uredio Vjeran Katunarić. Preveli Senka i Ivan Burić. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo.

ABSOLUTE SACRIFICE AND RELATIVE COMPENSATION: CONTRADICTIONS OF THE SOCIAL POSITION OF WAR VETERANS AND THE STATE CARE FOR WAR VETERANS AND DISABLED VETERANS

Ozren Žunec

Summary

Coupling contradictory yet connected principles of civilization and war, veterans constitute a fundamental category of civil-military relations. Veterans define themselves primarily as former warriors and only in second place as former armed forces members. The research is focused to find reasons why social (state) care for veterans is different from care for other underprivileged or handicapped groups and why it offers an unparalleled plethora of rights and benefices. It is argued that this is the consequence of inability of civil sphere to compensate for war experience and for soldier's sacrifice. The conclusion is that all systems of care are inadequate and that veterans will pose an insoluble social problem as long as there are wars.

Keywords: veterans, civilization, war, civil-military relations, social care, social functions

